

บทที่ 2

แนวความคิดในการวิจัย

ปัญหาที่กำลังเป็นที่สนใจของนักรัฐศาสตร์ประการหนึ่งก็คือ ระหว่างการที่บุคคลมีความรู้สึกผูกพัน เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือของระบบการเมืองที่เขาสังกัดอยู่มากน้อยเพียงใด จะส่งผลต่อการมีพฤติกรรมทางการเมืองที่เขาสังกัดอยู่ได้อย่างไร จะส่งผลต่อความรู้สึกผูกพันเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือของระบบการเมืองที่เขาสังกัดอยู่นั้น ความสัมพันธ์แบบใดที่จะสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองได้ครอบคลุม ซึ่งในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะยอมรับว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวข้างต้นมักจะส่งผลซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม ผลหรือเหตุของความรู้สึกไม่ผูกพันหรือเมินห่าง (alienation) จากเรื่องของการเมืองการปกครองเพื่อที่จะไปมีอิทธิพลต่อส่วนรวม ดังนั้น การที่มีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) จึงมีความสัมพันธ์อย่างมากกับความรู้สึกเมินห่างทางการเมืองของบุคคลในฐานะที่จะส่งผลซึ่งกันและกันได้

การมีส่วนร่วมของประชาชน

การที่มีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นพฤติกรรมทางการเมือง หลักของแนวความคิดในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็นสิ่งที่บ่อนเข้าสู่ระบบ ซึ่งอาจจะเป็นการเรียกร้อง (demand) หรือการสนับสนุน (support) ต่อระบบที่ดำรงอยู่ได้ การมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบประชาชนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อยอมรับกันว่าการเมืองต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับชีวิตของบุคคลในระบบการเมืองในสังคม (urban society) ที่มีแบบแผนทางสังคมที่สลับซับซ้อนมากขึ้น การเมืองก็ยังมีผลกระทบที่สำคัญต่อชีวิตมนุษย์ การปฏิบัติหน้าที่ของระบบการเมืองจะเป็นตัวตัดสินว่า สมาชิกในสังคมจะมีความสุขและอยู่ดีกินดีเพียงใด

การมีส่วนร่วมของประชาชน ในที่นี้หมายถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) การมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นกิจกรรมที่สำคัญประการหนึ่งของกระบวนการทางการเมือง และมีความจำเป็นสำหรับการเมืองเกือบทุกระบบ ทั้งนี้ เพราะรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะการเสนอความต้องการ (demand) และการสนับสนุน (support) เป็นสิ่งที่แสดงออกซึ่งการดำรงอยู่ของระบบการเมือง ถ้าระบบการเมืองใดปราศจากสิ่งดังกล่าวนี้แล้ว ระบบการเมืองก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้

การวิจัยเรื่องนี้ใช้แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของความหมาย รูปแบบต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ปัจจัยต่าง ๆ ที่ชักจูงบุคคลมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งนี้เพื่อสร้างกรอบแนวความคิดที่จะใช้เป็นทางในการวิจัยนี้ให้ชัดเจนขึ้น

ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

"การเข้ามีส่วนร่วม" (participation) ในพจนานุกรมนี้ หมายถึง "หลักการที่บุคคลจะได้รับผลประโยชน์โดยการตัดสินใจ ซึ่งกระทำโดยสถาบันทางการเมืองและสังคม และจะต้องร่วมในการตัดสินใจนั้นด้วย" เมื่อพิจารณาในแง่ของกิจกรรม (activities) แล้ว เป็นกิจกรรมโดยสมัครใจของแต่ละบุคคลในกิจกรรมทางการเมือง รวมทั้งการลงคะแนนเสียง การเป็นสมาชิก และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มทางการเมือง เช่น ความเคลื่อนไหว พรรคการเมือง กลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ เจ้าหน้าที่สถาบันทางการเมือง

ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมือง นักรัฐศาสตร์ได้ให้ความหมายไว้กว้างขวางหลายแง่มุม คำนิยามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่น่าสนใจดังนี้

Huntington and Nelson¹ ได้กำหนดขอบเขตความหมายว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองหมายถึง เฉพาะการกระทำ ไม่รวมถึงทัศนคติเป็นการกระทำของผู้มีส่วนร่วมที่เป็นประชาชนทั่วไป ไม่ใช่ชนกการเมืองอาชีพ (political professional) ผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้งเจ้าหน้าที่ของพรรคการเมือง กิจกรรมทางการเมืองของผู้ที่มีส่วนร่วมทางการเมืองที่เป็นประชาชนโดยทั่วไปนั้นจะมีลักษณะที่ไม่ต่อเนื่อง เป็นช่วง ๆ เวลา (intermittent) โดยเฉพาะช่วงเวลาเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง เป็นการกระทำที่ไม่เต็มเวลา และเป็นบทบาทรองจากบทบาทอื่น ๆ นอกจากนี้การมีส่วนร่วมทางการเมืองยังหมายความเฉพาะการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐบาลหรือผู้ปกครอง ซึ่งมีความชอบธรรมในการตัดสินใจแบ่งสรรสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม ไม่รวมถึงการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อกดดัน หรือมีอิทธิพลต่อกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครองและไม่ว่ากิจกรรม หรือการกระทำนั้นจะสำเร็จผลหรือไม่ ก็ถือเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมือง ลักษณะของการมีส่วนร่วมทางการเมือง อาจเป็นไปได้ด้วยจิตสำนึกทางการเมืองของแต่ละบุคคล หรือถูกชักจูงระดับลงให้เข้าร่วมก็ได้

L.W. Milbrath and M.L. Goel² ได้อธิบายไว้เกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่า หมายถึง การกระทำของบุคคลเพื่อพยายามมีอิทธิพลหรือสนับสนุนต่อรัฐบาลและระบบการเมือง ตามความหมายนี้ การมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงหมายความรวมถึงบทบาทของประชาชนในการกระทำใด ๆ เพื่อมีอิทธิพลต่อผลที่ออกมาทางการเมือง

¹Samuel P. Huntington and Joan M. Nelson, No Easy Choice : Political Participation in Developing Countries (Cambridge : Harvard University Press, 1976), p. 136.

²L. W. Milbrath and M. L. Goel, Political Participation (Chicago: Rand McNally College Publishing Co., 1975), p. 2.

Myron Weiner³ ได้สรุปนิยามที่มักจะอ้างกันโดยทั่วไป โดยแบ่งเป็น 10 ความหมายด้วยกัน ซึ่งได้รับการยอมรับจากนักรัฐศาสตร์ทั่วไป คือ

1. การมีส่วนร่วมที่หมายถึงการกระทำในการกระทำในการสนับสนุนหรือการกระทำในการเรียกร้องกับผู้นำของรัฐบาล ในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย หรือเผด็จการก็ได้ เช่น การออกเสียงประชามติ การร่วมชุมนุมเห็นด้วยกับการกระทำของรัฐบาล เพื่อแสดงว่าเป็นการสนับสนุนของมหาชนหรือเพื่อแสดงว่ารัฐบาลมีความชอบธรรมทั้ง ๆ ที่บางทีประชาชนก็ไม้อาจเลือกทางอื่นได้
2. การมีส่วนร่วมที่หมายถึง ความพยายามที่สำเร็จในการสร้างผลกระทบต่อการดำเนินงานของรัฐบาล หรือการเลือกตั้งผู้นำรัฐบาลอย่างเช่น การวิพากษ์วิจารณ์ในระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล
3. การมีส่วนร่วมที่หมายถึง การกระทำของพลเมืองของรัฐตามที่กำหนดไว้ในตัวบทกฎหมายอย่างเช่น การออกเสียงเลือกตั้ง การร่วมชุมนุมการยื่นข้อเรียกร้องและการวิ่งเต้นในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นไปตามกฎหมาย ดังนั้นการกระทำเหล่านี้เน้นที่ว่าจะต้องไม่ขัดกฎหมาย
4. การมีส่วนร่วมที่หมายถึง วิธีการมีตัวตนซึ่งความหมายนี้ผู้ที่เห็นด้วยก็คือพวกที่เชื่อในระบบประชาธิปไตยแบบมีตัวตน ซึ่งความหมายนี้ผู้ที่ไม่เห็นด้วยก็คือพวกที่นิยมแบบประชาธิปไตยโดยตรง
5. การมีส่วนร่วมรวมถึง ความรู้สึกผิดแผกแปลกปลอมด้วยว่าความรู้สึกทำให้ขาดความสนใจและขาดการกระทำได้ เพราะการไม่กระทำที่มาจากความรู้สึกผิดแผกแปลกปลอมนั้น อาจก่อให้เกิดผลตามมา แต่ปัญหาที่มีให้คิดว่าจะยึดถือปฏิบัติอย่างไรในการที่จะถือว่าการไม่กระทำอันใด ซึ่งเนื่องมาจากความรู้สึกผิดแผกแปลกปลอมเป็นการมีส่วนร่วม แต่การไม่กระทำในกรณีอื่น ๆ ไม่เป็นการมีส่วนร่วม

³Myron Weiner, Crises and Sequences in Political Development (Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1971), pp. 161-163.

6. การมีส่วนร่วมนี้เราหมายถึง การกระทำของพวกที่มีความตื่นตัวทางการเมืองมาก อย่างพวกที่สมัครเข้ารับเลือกตั้ง หรือพวกที่เข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองแล้ว ยังหมายรวมไปถึงการกระทำที่ดูจะมีการตื่นตัวทางการเมืองน้อย เช่นพวกที่ไม่ไปลงคะแนนเสียง แต่ก็ชอบถกเถียงพูดจากันเกี่ยวกับเรื่องการบริหารเมืองกับเพื่อนบ้าน หรือพวกที่แสดงความคิดเห็นทางการเมือง หรือพวกที่สนใจข่าวสารทางการเมืองในสื่อสารมวลชน

7. แม้การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น มีคนมองว่าเป็นเรื่องของความต่อเนื่อง แต่ก็หมายรวมถึง การกระทำทางการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวและมีความรุนแรงเข้าไปด้วย เช่นการเกิดการจลาจลวุ่นวายหรือการนิষาททางการเมือง เป็นต้น

8. การมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งมองว่าต้องมีจุดมุ่งหมายที่จะมีอิทธิพลต่อผู้นำทางการเมืองนั้นก็ดูได้ไปถึงการกระทำที่ต้องการไปมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติการและดำเนินงานของข้าราชการได้ด้วย

9. การมีส่วนร่วมนี้เป็นการกระทำ ที่จะมผลต่อการดำเนินงานทางการเมืองในทุก ๆ ระดับ หมายถึง การดำเนินการที่มีผลกระทบต่อการเมืองระดับท้องถิ่น และระดับชาติ

10. การมีส่วนร่วมทางการเมือง ดูที่การปฏิบัติทางการเมือง ซึ่งอะไรจะเป็นการปฏิบัติทางการเมืองนั้น ก็เป็นเรื่องที่อาจต่างกันได้ตามกาลเทศะ เวลาหนึ่งอาจจะเป็น อีกเวลาหนึ่งอาจไม่เป็นหรือท้องถิ่นหนึ่งอาจถือว่าเป็น แต่ในอีกท้องถิ่นหนึ่งอาจถือว่าไม่เป็นก็ได้

จากคำนิยามต่าง ๆ ที่รวบรวมมานี้ Myron Weiner ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ คือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่เขาใช้นั้นหมายถึง การกระทำใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นโดยเต็มใจ ไม่ว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ และไม่ว่าจะมีการจัดอย่างเป็นระเบียบหรือไม่และไม่ว่าจะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือต่อเนื่องกัน จะใช้วิธีที่ถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อผลในการที่จะมีอิทธิพลต่อการเลือกนโยบายของรัฐ หรือต่อการเลือกผู้นำทางการเมืองของรัฐ ไม่ว่าจะ เป็นในระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติก็ตาม

จากความหมายของ Myron Weiner ีไว้ เราสามารถแยกดูเป็นข้อ ๆ ได้ว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นมีลักษณะดังนี้

1. การกระทำใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นโดยความเต็มใจ และถือว่าความเต็มใจเป็นเงื่อนไขที่สำคัญนั้นคือ จะมีใช่การกระทำที่เกิดจากการถูกบังคับ
2. มีการกระทำเกิดขึ้นแต่ก็ไม่ได้เน้นผลที่เกิดขึ้นว่าจะต้องประสบความสำเร็จหรือไม่
3. การกระทำจะจัดขึ้นอย่างมีระบบหรือไม่ก็ได้
4. การกระทำดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือจะเกิดต่อเนื่องกันก็ได้
5. การกระทำที่ว่าจะใช้วิธีที่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือไม่ถูกต้องตามกฎหมายก็ได้
6. การกระทำนั้นต้องหวังผลในการที่จะมีอิทธิพล ต่อการเลือกนโยบายของรัฐบาล หรือต่อการบริหารงานของรัฐ หรือต่อการเลือกผู้นำทางการเมืองของรัฐบาล ฉะนั้นผลที่หวังจึงอยู่ที่การเลือกนโยบาย หรือเลือกตัวบุคคลหรือเลือกตั้งนโยบายและตัวบุคคล
7. ผลที่หวังจากการกระทำทั้งในเรื่องนโยบายหรือตัวบุคคลนี้ จะเป็นเรื่องการเมืองระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติก็ได้

Norman Nie and Sidney Verba⁴ กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองจะต้องเป็นเรื่องกิจกรรมของพลเมืองโดยอาชีพ รวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐบาล เจ้าหน้าที่พรรคการเมือง และนักหาเสียงอาชีพ เป็นกิจกรรมซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อมีอิทธิพลต่อรัฐบาลทั้งในด้านการเลือกตั้งเจ้าหน้าที่รัฐบาล หรือการเลือกการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐบาล และเป็นการเข้ามีส่วนร่วมต่อการปกครองโดยกระทำกิจกรรมโดยสรุป การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง มีความหมายแตกต่างกันไปตามแนวความคิดของนักวิชาการแต่ละท่าน อย่างไรก็ตามพอที่จะสรุปความหมายเพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้อย่างนี้

⁴Norman H. Nie and Sidney Verba, "Political Participation" in Fred I. Greenstein and N.W. Polsby, The Handbook of Political Science Volume 4 (Readings, MA : Adison Wesley, 1975), pp. 2-3. อ้างถึงใน สิทธิพันธ์ พุทธหนู, ทฤษฎีพัฒนาทางการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528), หน้า 138.

1. การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสมัครใจของสมาชิกในสังคม เป็นกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อมีอิทธิพลต่อรัฐบาลในด้านการเข้ามีส่วนร่วมต่อการปกครอง
2. การมีส่วนร่วมทางการเมืองหมายถึงการกระทำที่มีผลต่อการดำเนินงานทางการเมืองในทุก ๆ ระดับทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ในการวิจัยเรื่องนี้ศึกษาในระดับท้องถิ่น

รูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

เนื่องจากการมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นปรากฏการณ์ของกิจกรรมทางการเมืองหลายอย่างรวมกันอยู่ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ต่างก็มุ่งที่จะเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐบาลทั้งสิ้น รูปแบบต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในแต่ละสังคมอาจเน้นแตกต่างกันไป นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ได้สรุปไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

Nie and Verba และ Huntington and Nelson ซึ่งมีแนวความคิดที่ใกล้เคียงกัน โดย Huntington and Nelson ได้เสนอรูปแบบที่ซ้ำกับ Nie and Verba เพียงแต่ได้เพิ่มรูปแบบการกระทำที่อาจผิดกฎหมาย และรุนแรงด้วย แยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. การออกเสียงเลือกตั้ง (voting) ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมได้ และในประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จะได้ปฏิบัติอยู่เสมอ รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ถูกต้องตามกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้อิทธิพลหรือแสดงออก ซึ่งเจตจำนงในการเลือกตัวแทน หรือเลือกนโยบาย วิธีการนี้จะสำคัญก็ต่อเมื่อการเลือกตั้งเป็นเครื่องตัดสินชี้ขาดว่า ใครจะเป็นรัฐบาลหรือผู้กำหนดนโยบายแต่ละระดับ
2. การรณรงค์หาเสียง (campaign activity) กิจกรรมในเรื่องนี้ก็คล้าย ๆ กับรูปแบบที่หนึ่ง และอยู่ในกระบวนการเลือกตั้งด้วย แต่การที่ใครคนหนึ่งเข้าร่วมในการรณรงค์หาเสียงนั้น จะทำให้การกระทำของเขามีผลมากกว่าการไปออกเสียงแต่อย่างเดียว เพราะจะมีผลกระทบต่อการแพ้ชนะหรือผลในการเลือกตั้งทั้งหมด และส่งผลไปถึงการกำหนดนโยบายหรือเลือกรัฐบาลได้ ฉะนั้นการเข้าร่วมในการรณรงค์หาเสียงจึง เป็นกิจกรรมที่กินเวลา และต้องใช้

ความตั้งใจมาก ทำให้ผู้ที่เข้าร่วมในกิจกรรมนี้มีจำนวนร่วมน้อยกว่าการออกเสียงเลือกตั้ง

3. การกระทำของแต่ละบุคคลเป็นเอกเทศต่อปัญหาการเมืองและสังคม (particularized contacts) ในกรณีนี้ก็หมายถึงเอกชนได้ริเริ่มทำการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เฉพาะของตัวเองหรือของครอบครัว หรือในบางทีก็เรื่องเกี่ยวกับปัญหาส่วนรวมของบ้านเมือง แต่ทว่าเป็นการติดต่อโดยเอกชน อย่างเช่น ราษฎรโดยส่วนตัวได้ติดต่อกับผู้แทนราษฎรหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อแสดงความเห็นและเรียกร้องให้ผู้แทนราษฎรหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐพิจารณาปัญหาที่เขาเสนอ

4. การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม (cooperative activity) ที่แสดงออกต่อปัญหาการเมืองและสังคม แบบนี้ก็ไม่อยู่ในกระบวนการเลือกตั้ง แต่กิจกรรมอย่างนี้จะ เป็นของกลุ่มและหมู่คณะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปัญหาสังคมและการเมือง ในกรณีนี้ราษฎรจะไม่กระทำการโดด ๆ อย่างแบบที่สาม แต่จะทำกันเป็นหมู่คณะ เพื่อให้มีอิทธิพลต่อการกระทำของรัฐบาล

5. กิจกรรมที่ใช้ความรุนแรงและเป็นการกระทำที่อาจผิดกฎหมาย หรือเปลี่ยนผู้นำทางการเมือง นั่นก็คือการก่อความวุ่นวาย การนิষาทผู้นำทางการเมือง

ในส่วนรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่จะนำมาใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้รูปแบบการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม (cooperative activity) ที่แสดงออกต่อปัญหาการเมือง สังคม และชุมชน หรือความพยายามที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติราชการ (bureaucratic action) เป็นกรอบในการวิจัย

ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น มักจะต้องกล่าวถึงปัจจัยหรือเหตุของการมีส่วนร่วมโดยเฉพาะในแง่ของพฤติกรรม โดยการพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยส่วนบุคคลเพื่อให้ได้แง่มุมต่าง ๆ ในการอธิบายเหตุแห่งพฤติกรรมที่แสดงออกมา ในการมีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ กัน ทั้งนี้ สิ่งแวดล้อมเฉพาะหน้าในส่วนของสิ่งเรานั้น Milbrath กับ Goel

ได้รวบรวมข้อค้นพบจากการวิจัยของนักวิชาการหลายท่านได้พอจะสรุปได้ดังนี้⁵

1. ยิ่งบุคคลได้รับสิ่งเร้าเกี่ยวกับการเมืองมากเท่าไร เขายิ่งมีแนวโน้มว่าจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และจะเข้ามีส่วนร่วมในลักษณะที่ "ลึก" มากขึ้นเท่านั้น
2. บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพูดคุยทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการ จะมีแนวโน้มว่าจะไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งและเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบอื่น ๆ มากกว่าพวกที่ไม่มีการพูดคุยทางการเมืองเลย
3. ชนชั้นกลางมักจะได้รับสิ่งเร้าทางการเมืองมากกว่าชนชั้นกรรมกร
4. ในบุคคลมีแนวโน้มว่าจะติดต่อเจรจากันกับบุคคลอื่น ๆ ที่มีระดับการศึกษาเท่าเทียมกัน และในเมื่อบุคคลที่มีการศึกษาสูงโดยทั่ว ๆ ไปจะยุ่งเกี่ยวและพูดคุยเรื่องการเมืองมากกว่า พวกนี้จึงมักจะพบสิ่งเร้าเกี่ยวกับการเมืองมากกว่าบุคคลที่มีการศึกษาต่ำด้วย
5. บุคคลที่พึงพอใจในพรรคหรือผู้สมัครใด ๆ มักจะมีสิ่งเร้าทางการเมืองมากกว่าบุคคลที่ไม่รู้จะเลือกใครหรือพรรคใดดี

ในเรื่องของปัจจัยส่วนตัวนั้น Milbrath และ Goel ได้รวบรวมข้อค้นพบไว้ดังนี้⁶

1. บุคคลยังมีความสนใจและห่วงใยเรื่องการเมืองมักจะมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรม
2. บุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมสูง โดยเฉพาะมีระดับการศึกษาสูง มีแนวโน้มในทางจิตวิทยาว่า จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองมากกว่าบุคคลที่มีสถานภาพต่ำ
3. บุคคลที่มีความจงรักภักดี หรือมีความพึงพอใจในพรรคการเมือง หรือกลุ่มทางการเมืองใด ๆ มีแนวโน้มว่าจะกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง
4. บุคคลที่รู้สึกในความสำเร็จของตนเองจะเข้าไปมีส่วนร่วมในระดับสูงกว่าบุคคลที่ไม่รู้สึกเช่นนี้

⁵Milbrath and Goel, Political Participation, pp. 35-42.

⁶Ibid., pp. 43-85.

5. บุคคลที่สามารถเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัวในช่วงเยาว์วัยมีแนวโน้มว่าจะพัฒนาความรู้อาตนเองมีความสำคัญในช่วงเวลาแห่งชีวิตต่อ ๆ มา
6. พวกที่มีแนวโน้มว่าจะเข้ามีส่วนร่วมในรูปแบบของการใช้ความรุนแรงหาได้เป็นเพราะถูกบีบบังคับ ถูกสังคมเพิกเฉย หรือมาจากชนชั้นต่ำไม่ แต่พวกนี้มักจะเป็นพวกที่ได้รับการศึกษาดี เป็นที่รู้จักกันในสังคม สนใจการเมืองและมีความรู้เกี่ยวกับการเมืองเป็นอย่างดีและยังเป็นพวกที่เชื่อในความสามารถของตนเองว่าจะสร้างผลกระทบต่อการเมืองได้
7. บุคคลที่มีบุคลิกภาพชอบออกสังคม มักจะมีแนวโน้มว่าจะเข้าสู่การเมืองและมักจะมิบทบาทเป็นผู้นำด้วย
8. บุคคลที่เกิดจากชนชั้นกลางระดับสูง หรืออยู่ในสภาพแวดล้อม ซึ่งมีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมสูง ๆ มีแนวโน้มว่าจะพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองและมีความรู้สึกที่ตนเองมีความสามารถมากกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมต่ำ

ในส่วนปัจจัยเรื่องของฐานะตำแหน่งทางสังคมนั้น Milbrath และ Goel ได้สรุปรวบรวมดังต่อไปนี้⁷

1. บุคคลที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางของสังคมมีแนวโน้มว่าจะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าบุคคลที่อยู่ห่างไกล
2. เด็ก ๆ ที่เติบโตจากครอบครัวที่บ้านอยู่ใกล้ศูนย์กลางของสังคมมีแนวโน้มว่าจะพัฒนาบุคลิกภาพ ความเชื่อ และทัศนคติอันจะนำไปสู่การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้ง่าย
3. ประเทศที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับสูง จะมีระดับของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าในประเทศที่มีระดับของการพัฒนาต่ำ
4. บุคคลยิ่งมีความกินดีอยู่ดีมากมักจะมีแนวโน้มว่าจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าพวกที่ยากไร้

⁷ Ibid., pp. 86-122.

5. บุคคลที่มีการศึกษามีแนวโน้มว่าจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย
6. บุคคลที่มีฐานะดีมีแนวโน้มว่าจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าบุคคลที่มีฐานะด้อยกว่า
7. ชาวนามักจะมีความตื่นตัวทางการเมืองน้อยกว่าชาวเมือง
8. บุคคลที่เข้าเกี่ยวข้องกับองค์กรมักจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าบุคคลที่ไม่ได้เกี่ยวข้อง
9. สมาชิกสหภาพแรงงานมักจะมีความสนใจการเมืองมีจุดยืนทางการเมือง และไปใช้สิทธิออกเสียงลงคะแนนมากกว่าพวกที่ไม่ได้เป็นสมาชิก
10. ยิ่งบุคคลอาศัยอยู่ชุมชนใด ๆ เป็นเวลานาน พวกนี้มักจะมีแนวโน้มว่าจะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมาก
11. การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของคนจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามช่วงอายุ จนกระทั่งถึงวัยกลางคนแล้วจะค่อย ๆ ลดลงเมื่ออายุมาก ๆ เข้า

ในส่วนตัวแปรผันเรื่องของสิ่งแวดล้อมขนาดใหญ่ เช่น ระบบสังคมและรูปแบบทางการเมืองนั้น Milbrath และ Goel ได้สรุปไว้เป็นประเด็น ๆ ดังต่อไปนี้

1. สังคมที่ยังมีความเป็นทันสมัยมากก็จะมีระดับของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองสูง
2. ยิ่งมีการแข่งขันกันในระหว่างพรรคการเมืองก็จะมีแนวโน้มว่าระดับของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองจะสูงขึ้น
3. ยิ่งการเลือกตั้งเกี่ยวกับตำแหน่งที่มีอำนาจมาก หรือเป็นการเลือกตั้งระดับชาติ ก็จะมีผู้เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมาก
4. ประชาชนมีแนวโน้มว่าจะไปใช้สิทธิเลือกตั้งในคราวที่มีผู้สมัครให้เขาเลือกมาก หรือมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดเจนมากกว่าในคราวที่มีผู้สมัครน้อยคน หรือไม่มีความแตกต่างระหว่างผู้สมัคร
5. มีการโฆษณาชวนเชื่อมาก จำนวนผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งจะสูง

สรุป ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง ผู้วิจัยใช้ปัจจัยเรื่อง สถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมปัจจัยฐานะตำแหน่งทางสังคมเรื่องการศึกษา, ระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในชุมชน, อายุและตัวแปร เรื่องของสิ่งแวดล้อมในประเด็นที่ว่า สังคมที่ยังมีความทันสมัยมากก็จะมีระดับของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองสูง เป็นกรอบในการวิจัยเรื่องนี้

แนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นเมือง

สังคมมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการอยู่ทุกกาลทุกสมัย จากชั้นหนึ่งไปสู่อีกชั้นหนึ่งตลอดเวลาโดยไม่มีหยุดยั้ง จากสังคมชนบทไปสู่สังคมในเมือง จากสังคมเกษตรไปสู่สังคมอุตสาหกรรม และจากสังคมอุตสาหกรรมไปสู่สังคมธุรกิจที่เจริญกว่า และซับซ้อนกว่าโดยไม่มีที่สิ้นสุด แต่ไม่ได้หมายความว่า การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จะเกิดขึ้นในทางบวก (ในทางที่เจริญขึ้น) เสมอไป อาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความล่มจมหรือเสื่อมสลายของสังคมก็เป็นได้

ดังนั้นจึงได้มีการศึกษาค้นคว้ากันมากกว่าการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร โดยใครและเพราะเหตุใด แต่คำตอบที่ค้นได้ในปัจจุบัน คือ "มนุษย์เป็นผู้ก่อและมนุษย์เป็นผู้สร้าง" ดังนั้น ในระยะหลัง ๆ นี้ มนุษย์จึงหันมาศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเองมากขึ้น ว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร มีองค์ประกอบหรือโครงสร้างทางสังคมอย่างไร มีความสัมพันธ์ระหว่างกันเองอย่างไรและวิวัฒนาการมาอย่างไร ซึ่งการศึกษานี้ต่อมาได้กลายมาเป็นการศึกษาทางสังคมวิทยาขึ้น

ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและสามารถพยากรณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างถูกต้องว่า สืบเนื่องมาจากอะไร และจะมีทางป้องกันหรือแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร และขณะเดียวกันก็เพื่อให้สามารถนำความรู้ต่าง ๆ ที่ได้มาเหล่านี้ ไปปรับใช้และพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมที่ด้อยกว่าให้เจริญขึ้น โดย

อาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เจริญแล้วเป็นเครื่องนำทาง

ชุมชน

ชุมชน (community) คือ กลุ่มชนที่มีความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ร่วมกัน อาศัยอยู่ในบริเวณหรือที่เดียวกัน มีการใช้ประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน (community is a locality group which contains major social institutions) ฉะนั้นชุมชนจึงหมายถึงกลุ่มที่ประกอบด้วย

1. คน (people)
2. อยู่ในที่เดียวกัน (together geographically)
3. มีความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ร่วมกัน (with common interest or ties)
4. มีการติดต่อและไปมาหาสู่กันเป็นประจำ (in interaction and communication)
5. มีสถาบันทางสังคมที่ให้ประโยชน์แก่ชุมชนได้ เช่น วัด โรงเรียนหรือร้านค้าร่วมกัน (The basic institutional needs of the people are provided for)

จากคำจำกัดความดังกล่าวข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า ชุมชน คือ กลุ่มชนที่รวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อนในที่เดียวกัน เช่น หมู่บ้านและย่านชุมชน เป็นต้น เพราะหมู่บ้านและย่านชุมชนดังกล่าวเป็นที่รวมของกลุ่มบุคคลที่มีความรู้สึกนึกคิดคล้ายกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน ทุกคนรู้จักกันดี ติดต่อกันและไปมาหาสู่กันเป็นประจำ ทำธุรกิจและใช้บริการทางสังคมร่วมกัน เช่น ทำธุรกิจกับร้านค้าและรับบริการจากวัด โรงเรียน หรือสถานอนามัยร่วมกัน เป็นต้น

ฉะนั้น ชุมชนจึงมีความหมายเป็นอย่างเดียวกันกับสังคม แต่มีความหมายที่แคบกว่า คือ ชุมชนจำกัดเฉพาะกลุ่มชนที่อยู่ใกล้ชิดและรู้จักกันดี ส่วนสังคมนั้น หมายถึง กลุ่มชนขนาดใหญ่

ที่รวมกันอยู่เป็นพวก เช่น สังคมชาวเขา สังคมเกษตร สังคมชาวนุท หรือเป็นประเทศ เช่น สังคมไทย สังคมจีนหรือสังคมอินเดีย เป็นต้น

ชุมชนที่กล่าวถึงนี้ มีทั้งชุมชนในชนบทและชุมชนในเมือง ซึ่งก็หมายถึงสังคมในชนบท และสังคมในเมืองนั่นเอง

สังคมในชนบท หมายถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวชนบท หรืออย่างชนบท ส่วนสังคมในเมือง หมายถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวเมืองหรืออย่างชาวเมืองซึ่งมีสภาพความเป็นอยู่และวิถีทางดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน แล้วแต่สิ่งแวดล้อมและโครงสร้างของสังคมนั้น ๆ

เมืองและสังคมเมือง

เมือง (Urban) หมายถึง อาณาบริเวณที่มีประชากรอยู่รวมกันจำนวนหนึ่ง และต้องมีความหนาแน่นมากพอสมควร ต้องเป็นบริเวณที่มีอาคารบ้านเรือนหนาแน่น ต้องเป็นบริเวณที่อยู่ในเขตการปกครองแบบใดแบบหนึ่ง ประชาชนส่วนใหญ่ในบริเวณนั้นต้องมีอาชีพหรือการเศรษฐกิจที่ไม่ใช่การเกษตร มีความเจริญ มีศูนย์กลางต่าง ๆ และรวมทั้งมีความเชื่อมอยู่ด้วย เช่น ปัญหาการจราจร สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ฯลฯ

ประเทศต่าง ๆ ได้ให้ความหมายของคำว่า "เมือง" ไว้ต่าง ๆ กันและส่วนใหญ่มัก จะกำหนดจำนวนประชากรเอาไว้ในความหมายด้วย ดังเช่น

ในสหรัฐอเมริกา Bureau of Census เมื่อ ค.ศ. 1960 ได้ให้ความหมายของเมืองว่า เมือง คือ อาณาบริเวณที่มีประชากรตั้งแต่ 2,500 คนขึ้นไป ไม่ว่าจะอยู่ในเขตหรือนอกเขตปกครองหน่วยใดก็ตาม

ประเทศอินเดีย ได้ให้ความหมายของเมืองว่า เป็นอาณาบริเวณที่มีการปกครองโดยระบบเทศบาลแบบใดแบบหนึ่ง ที่มีประชาชนตั้งแต่ 5,000 คนขึ้นไป และมีความหนาแน่น 1,000 คนต่อตารางไมล์ และมีประชากรชายมากกว่า 75% ที่มีอาชีพซึ่งมิใช่การเกษตร

ประเทศอิสราเอล ให้ความหมายของเมืองว่า เมืองคือบริเวณศูนย์กลางประชาชนที่ไม่ใช่อาชีพทางการเกษตร

ประเทศฝรั่งเศส ให้ความหมายว่า เมืองคือบริเวณชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่ 2,000 คนขึ้นไป และปลูกบ้านอยู่ห่างกันไม่เกิน 200 เมตร

ประเทศเม็กซิโก ให้ความหมายว่า เมือง คือ บริเวณชุมชนจำนวนตั้งแต่ 2,500 คนขึ้นไป

แต่ก็ยังมีอีกหลายประเทศที่เห็นว่า บริเวณที่เป็นเมืองนั้น ควรจะมีประชากรตั้งแต่ 20,000 คนขึ้นไป อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไปก็คือ จะต้องเป็นอาณาบริเวณที่ผู้คนมีอาชีพ หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีใช้การเกษตร (Melvin : 1971 : 280)

สำหรับเมืองในประเทศไทย ยังไม่มีความหมายที่ชัดเจน ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการให้การสงเคราะห์แก่ประชาชนผู้มีรายได้น้อยในเขตเมือง พ.ศ. 2518 ได้ให้ความหมายของเมืองว่า หมายถึงเขตการปกครองกรุงเทพมหานคร เทศบาลและสุขาภิบาล

สังคมเมือง เป็นสังคมที่แวดล้อมไปด้วยตึกอาคารต่าง ๆ และถนนหนทางอันคับคั่งไปด้วยประชาชน ชาวเมืองมักจะทำงานอยู่ในอาคารที่ทำงานของตนมากกว่าที่จะทำงานในกลางแจ้งแดด และขาดความผูกพันกับธรรมชาติ อาชีพส่วนใหญ่มักเป็นงานเกี่ยวกับการบริการงานอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ มีอาชีพต่าง ๆ มากมายและเป็นอาชีพที่ไม่ใช่การเกษตร

ชาวเมืองแต่ละคนจะมีความรู้เฉพาะในงานอาชีพของตน เช่น ผู้ที่มีอาชีพช่างไม้ จะมีความรู้ในงานช่างไม้ งานอื่น ๆ จะไม่มีความรู้ทักษะพอที่จะทำได้ เป็นต้นว่า งานปูน งานปั้น หรือแม้แต่การเย็บผ้า และการปรุงอาหารก็อาจต้องขอบริการจากบุคคลอื่น ลักษณะโดยทั่วไปของสังคมเมืองพอสรุปได้ดังนี้

1. ประชาชนอยู่กันอย่างแออัด หนาแน่น ทั้งนี้เนื่องจากสังคมเมืองมักจะเป็นศูนย์กลางของการติดต่อค้าขาย การพาณิชย์กรรม การศึกษา การคมนาคม ทำให้ชาวชนบทมักจะอพยพเข้าสู่เมือง จึงก่อให้เกิดภาวะการแออัดดังกล่าว

2. ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีลักษณะเป็นแบบตัวใครตัวมัน การติดต่อกันระหว่างบุคคลมักจะเป็นพิธีการ ความสัมพันธ์ส่วนตัวมีน้อย แม้บ้านเรือนจะตั้งอยู่ใกล้กันก็มักจะไม่ค่อยรู้จักกัน

3. ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมีมาก เนื่องจากสังคมเมืองเป็นศูนย์กลางของบุคคลหลายระดับ หลายอาชีพ ชีวิตความเป็นอยู่จึงมีลักษณะแตกต่างกันมาก

4. วัตถุนิยมมากกว่าด้านจิตใจ สังคมเมืองมักจะเน้นด้านวัตถุนิยม ประชาชนส่วนใหญ่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพ มีการแข่งขันกันตลอดเวลา ทำให้ไม่ค่อยเห็นความสัมพันธ์ทางจิตใจ

5. ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามามาก การที่สังคมเมืองมีลักษณะเป็นศูนย์กลางของความเจริญในด้านต่าง ๆ จึงทำให้อารยธรรมและขนบธรรมเนียมของต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศในแถบตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลมาก

6. โดยทั่วไปการควบคุมสังคมเป็นแบบรูปนัย (formal) มีเจ้าหน้าที่และตำรวจทำหน้าที่ควบคุม และใช้กฎหมายบังคับลงโทษผู้ปฏิบัติผิดระเบียบวินัยของสังคม

7. ลักษณะของการตั้งบ้านเรือน เนื่องจากที่ดินในเขตเมืองมีราคาแพงมาก การปลูกสร้างบ้านเรือนในเขตเมืองจึงแตกต่างจากในเขตชนบทมาก ในเขตเมืองส่วนใหญ่จะเป็นตึกหลายชั้น ขยายขึ้นไปในแนวดิ่ง ส่วนในชนบทบ้านเรือนจะสร้างในแนวราบ ทั้งนี้เพราะที่ดินในชนบทมีราคาไม่แพงเหมือนในเมือง

8. ลักษณะชีวิตความเป็นอยู่ ต้องแก่งแย่งแข่งขันกันในทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่การซื้อสิ่งของก็ต้องแย่งกันซื้อ และจะพบว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่จะให้ได้มาจะต้องมีการแลกเปลี่ยนด้วย

เงินตรา หรือค่าตอบแทนที่เป็นวัตถุอื่น ๆ แต่ไม่ใช่ด้วยจิตใจหรือแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

การเกิดเมือง

เมืองอาจเกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ กันไป แต่ปัจจัยที่นักสังคมวิทยาเห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดเมืองได้แก่ ศูนย์กลางการคมนาคมที่เป็นจุดหยุดพักการขนส่ง (break in transportation) เพื่อขนถ่ายสินค้า หรือเพื่อเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ ทำให้บริเวณนั้นเป็นย่านธุรกิจการค้า มีคนงานประจำทำหน้าที่ต่าง ๆ มีธนาคาร โรงเก็บสินค้า โรงแรม บ้านพัก และร้านค้า ทำให้มีคนมาอยู่มากขึ้น และมีความอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้จึงก่อให้เกิดเมืองขึ้น

ปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดเมืองได้นั้น มีอีกมากมายหลายประการด้วยกันเป็นต้นว่า

1. เนื่องจากบริเวณนั้น ๆ เป็นศูนย์กลางทางศาสนา จึงก่อให้เกิดเมืองขึ้น ดังเช่น นครเมกกะ เยรูซาเล็ม เป็นต้น เมืองที่เกิดขึ้นด้วยปัจจัยนี้ เรียกกันว่า temple cities
2. เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นศูนย์กลางทางการเมือง หรือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ทำให้เกิดเมืองขึ้น เช่น เมืองเกซอน นิวเดลี กรุงเทพมหานคร เมืองที่เกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยนี้เรียกกันว่า political cities หรือบางทีเรียกกันว่า political capital เหตุที่เรียกว่า political capital เพราะเมืองประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นเมืองหลวงของประเทศ
3. เนื่องจากเป็นบริเวณที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นศูนย์กลางการพักผ่อนหย่อนใจ ดึงดูดนักท่องเที่ยวทำให้เป็นแหล่งธุรกิจการค้าและการบริการ เช่น เมืองพัทยา นิชเนเบิล เป็นต้น เมืองที่เกิดขึ้นด้วยปัจจัยนี้ เรียกว่า resort cities
4. เนื่องจากการขยายตัวของอุตสาหกรรม มีโรงงานอุตสาหกรรมมาตั้งมากขึ้นในย่านนั้น ก็จะก่อให้เกิดเมืองได้เช่นกัน เช่น ชิคาโก ดัทรอยท์ เบอริงแฮม เป็นต้น เมืองประเภทนี้เรียกว่า industrial cities
5. เนื่องจากบริเวณนั้นเป็นศูนย์กลางการค้า เป็นบริเวณที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันได้อย่างสะดวก หรืออาจเปิดการค้าขายสินค้ากันอย่างเสรี ก็อาจช่วยทำให้เกิดเมืองขึ้นได้ เมืองที่เกิดขึ้นด้วยปัจจัยนี้ได้แก่ ย่องกง สิงคโปร์ นิวยอร์ก เป็นต้น เมืองประเภทนี้

เรียกกันว่า trading cities

อย่างไรก็ตาม เมืองบางเมืองอาจเกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัยหลาย ๆ อย่างประกอบกันก็ได้ เป็นต้นว่า นครนิวยอร์ก เกิดขึ้นเนื่องจากเป็นศูนย์กลางการค้า จากการขยายตัวของอุตสาหกรรม และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย

การเจริญเติบโตของเมือง

การเจริญเติบโตของเมืองแต่ละเมืองนั้นย่อมมีปัจจัยและแบบแผนที่แตกต่างกันออกไป Edward L. Ullman ได้ทำการศึกษาการเจริญเติบโตของเมือง Mobile ในรัฐ Alabama พบว่า เมืองนี้เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1702 ตั้งอยู่ใกล้บริเวณแม่น้ำ Mobile, Tombigbu และ Alabama มารวมกัน เป็นย่านที่มีดินอุดมสมบูรณ์ เป็นศูนย์กลางการค้าขายกับชาวอินเดีย มีทรัพยากรพวกไม้ซุง มีทางออกไปสู่มหาสมุทร มีวิวัฒนาการของเรือกลไฟทำให้เมือง Mobile เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว หลังจากปี ค.ศ. 1820 เมืองนี้ได้ชลเซาลงเมื่อเกิดรถไฟขึ้นและเมืองภายในทวีปเจริญเติบโตขึ้นมา ในปี ค.ศ. 1900 เมือง Mobile กลายเป็นเมืองสำคัญทางอุตสาหกรรมกระดาษและโรงเลื่อยจักรและเป็นเมืองท่าของ Alabama ที่ใช้ในการติดต่อกับเพื่อนบ้าน*

จากตัวอย่างการเจริญเติบโตของเมืองดังกล่าว พบว่าสาเหตุที่ทำให้เมืองเจริญเติบโตขึ้นได้นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างด้วยกัน เป็นต้นว่า การตั้งอยู่ในบริเวณที่อุดมสมบูรณ์

* สันนิบาตรายละเอียดยของการเจริญเติบโตของเมือง โปรดดูเพิ่มเติมที่อดุลย์ ตันประยูร, สังคมวิทยาชนบทและเมือง (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2523),

เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง ตั้งอยู่บริเวณที่เป็นใจกลางของตลาดการค้าและแหล่งวัตถุดิบ
 ดังนี้ เป็นต้น และจากการศึกษาการเจริญเติบโตของเมืองอื่น ๆ จึงสรุปได้ว่าปัจจัยที่ส่งเสริมให้
 เมืองต่าง ๆ เจริญเติบโตขึ้น ขึ้นอยู่กับถิ่นฐานที่ตั้งของเมืองในลักษณะดังต่อไปนี้

1. อยู่บริเวณปากแม่น้ำ
2. อยู่บริเวณทางผ่านช่องเขา
3. บริเวณที่เป็นท่าเรือ และศูนย์กลางการค้า
4. บริเวณที่เป็นจุดพัก ขนถ่าย และสลับเปลี่ยนกรรมสิทธิ์สินค้า
5. มีพื้นที่บริเวณรอบ ๆ ของเมืองอุดมสมบูรณ์ (Hinterland) การติดต่อ

ระหว่างบริเวณศูนย์กลางและบริเวณรอบ ๆ เป็นไปอย่างสะดวก ทำให้เกิดการให้และรับ
 บริการได้อย่างทั่วถึง

การขยายตัวของเมือง

สาเหตุแห่งการขยายตัวของเมืองนั้นมีหลายประการด้วยกันพอสรุปได้ดังนี้

1. สาเหตุจากการย้ายถิ่นของชาวชนบทเข้าสู่เมือง เนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ
 ของชนบท ในญี่ปุ่น เมืองขยายตัวรวดเร็วมากหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ย่านที่ราบโตเกียว
 ชาวชนบทลดลงถึงร้อยละ 22 ระหว่าง ค.ศ. 1968 เพราะอพยพเข้าสู่เมือง ในปี ค.ศ. 1960
 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความเจริญเติบโตของเมืองจากการย้ายถิ่นของชาวชนบทเข้าสู่เมือง คิดเป็น
 ร้อยละ 63 เอเชียใต้ร้อยละ 38 และโลกร้อยละ 51

2. การเพิ่มขึ้นของประชากรโดยธรรมชาติ เนื่องจากจำนวนผู้ตายลดลง แต่มีเด็ก
 ที่อยู่รอดจากการเกิดเพิ่มขึ้น ในเรื่องนี้ปัจจัยทางด้านความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์นับว่ามี
 บทบาทอย่างสำคัญที่ทำให้อัตราการเกิดแล้วอยู่รอดเพิ่มขึ้น นอกจากนั้น ปัจจัยที่ขาดการศึกษามี
 ส่วนในการผลักดันให้อัตราการเกิดเพิ่มขึ้นด้วยประการหนึ่ง

3. ความแออัดของประชากรและปัญหาต่าง ๆ อันเนื่องมาจากความแออัดเป็นผลให้
 ประชาชนที่อยู่ในเมืองอพยพไปสู่ชนเมืองที่มีการคมนาคมและบริการต่าง ๆ พร้อม อากาศ
 บริสุทธิ์และปราศจากความวุ่นวายสับสน ประเทศสหรัฐอเมริกามีการเคลื่อนไหวมาก โดย

เฉพาะผู้ที่มีรายได้สูง ประเทศแถบเอเชียและละตินอเมริกาผู้นอพยพส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง แนวโน้มดังกล่าวนี้มีสูงขึ้นทุกขณะ และมีอิทธิพลให้เมืองเจริญเติบโตทางด้านพื้นที่อย่างกว้างขวาง

4. ความเจริญก้าวหน้าของการคมนาคมขนส่ง ทำให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น เนื่องมาจากความสะดวกในการขนส่งและยังช่วยลดอัตราการตายเนื่องจากความรวดเร็วและสะดวกในการรับบริการรักษาพยาบาล รวมทั้งค่าขนส่งราคาถูกลง

5. ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและโรงงานเกิดขึ้นมากมาย ดึงดูดให้ประชาชนเข้ามาหางานทำในเมืองมากขึ้น

6. อิทธิพลของความก้าวหน้าและการขยายตัวทางการศึกษา ก็มีส่วนช่วยให้ชาวชนบทส่งลูกหลานเข้ามาศึกษาหาความรู้ ทำให้ประชาชนหนาแน่นขึ้น

7. อิทธิพลของการสื่อสารมวลชน ก็อาจช่วยจูงใจให้ชาวชนบทเข้ามาในเมืองได้เช่นกัน

8. ความเสื่อมโทรมในตัวเมือง ซึ่งทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น เรื่องที่อยู่อาศัย ปัญหาสุขภาพอนามัย ฯลฯ ทำให้มีการอพยพไปอยู่ในเขตชานเมือง โดยเฉพาะพวกที่มีรายได้ปานกลาง อันเป็นเหตุหนึ่งให้มีการขยายเขตตัวเมืองออกไป

9. เนื่องจากสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย เป็นต้นว่า เครื่องทำความเย็น ทำให้สามารถเก็บรักษาอาหารไว้ได้นาน ยารักษาโรคและเวชภัณฑ์ต่าง ๆ ทำให้คนในเมืองอยู่รอด อุปกรณ์สื่อสารโทรคมนาคมต่าง ๆ ทำให้การติดต่อเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว เครื่องใช้ไฟฟ้า และอื่น ๆ ทำให้เมืองขยายตัวได้รวดเร็วเช่นกัน

นอกจากนั้น การขยายตัวของเมืองอาจเกิดขึ้นเพราะการขยายอาณาบริเวณที่เป็นเขตเมือง โครงการรวมเอาอาณาบริเวณรอบ ๆ เขตเมืองนั้น ๆ เข้ามา ทำให้ขนาดของประชากรและพื้นที่ของเขตเมืองนั้น ๆ เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย เช่น การรวมเอาธนบุรีมาไว้เป็นเขตเดียวกับกรุงเทพฯ หรือการขยายพื้นที่เขตเมือง โดยการรวมเอาเพียงบางส่วนของพื้นที่ข้างเคียงเข้ามา

กล่าวโดยสรุป ลักษณะต่าง ๆ ที่สำคัญที่เป็นตัวแปรแสดงถึงลักษณะของความเป็นเมือง มีอยู่ด้วยกันหลายลักษณะ คือ อาชีพ, สิ่งแวดล้อม, ขนาดของชุมชน, ความหนาแน่นของประชากร, ความแตกต่างและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชากร, ความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคม, การเคลื่อนย้ายทางสังคม และระบบของการปะทะสังสรรค์

ลักษณะของอาชีพนั้น ความเป็นสังคมเมือง ประชากรทั้งหมดจะมีอาชีพที่เกี่ยวกับเครื่องจักรกล อุตสาหกรรม การค้า พาณิชยกรรม การปกครอง และอาชีพอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เกษตรกรรม

สิ่งแวดล้อมของคนในสังคมเมืองจะเห็นห่างจากธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมาได้ จะมีอิทธิพลและมีความสำคัญกว่าธรรมชาติ อากาศไม่บริสุทธิ์ เพราะฉะนั้นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติจะไม่มีผลสำคัญ และไม่มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม

สำหรับขนาดของชุมชนนั้น หากใช้เกณฑ์เดียวกัน เวลาเดียวกันและภายในประเทศเดียวกันจะพบว่าขนาดของชุมชนเมืองจะมีขนาดใหญ่กว่าชุมชนในชนบท และขนาดของชุมชนกับความเป็นเมือง (urbanization) ก็จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ความหนาแน่นของประชากรของสังคมเมืองจะสูงกว่าสังคมชนบท และความเป็นเมืองกับความหนาแน่นของประชากรก็จะมีสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน นั่นคือหากชุมชนใดมีความเป็นเมืองที่สุด คือมีความทันสมัยนั้นหมายความว่าความหนาแน่นของประชากรก็จะมีมากขึ้นตามไปด้วย

ความแตกต่างและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชากรนั้น ในชุมชนสังคมเมืองจะประกอบไปด้วยความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ และลักษณะทางจิตวิทยา (psychological traits) มากกว่าคนในชุมชนสังคมชนบท

ในด้านความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคมนั้น ในสังคมเมืองจะมีความแตกต่างในทุกด้าน มีลักษณะที่เห็นเด่นชัด มีความเหลื่อมล้ำทางสังคมค่อนข้างสูง นั่นคือ ถ้าสังคมมีลักษณะของความเป็นเมืองสูงความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคมของประชาชนในสังคมก็จะมี ความแตกต่างกันมากขึ้นตามไปด้วย

สำหรับการเคลื่อนย้ายทางสังคมนั้น สังคมเมืองจะมีการเคลื่อนย้ายทางสังคมมาก นั่นคือถ้าสังคมใดมีลักษณะของความเป็นสังคมเมืองสูง ประชาชนก็จะพากันอพยพย้ายถิ่น มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพและอื่น ๆ เข้าสู่สังคมเมืองเป็นจำนวนมาก ยกเว้นในช่วงที่วิกฤตคนในสังคมเมืองถึงจะออกไปสู่สังคมชนบทมากกว่า

และในส่วน of ระบบการปะทะสังสรรค์นั้น สังคมเมืองจะมีการติดต่อพบปะสังสรรค์กันอยู่สม่ำเสมอ และอาณาเขตของการติดต่อจะกว้างขวาง ลักษณะการติดต่อจะมีลักษณะ τυติภูมิ ไม่มีความเป็นกันเองหรือความเป็นส่วนตัว ความสัมพันธ์คงอยู่เพียงระยะเวลาสั้น ๆ การปฏิบัติต่อกันเพื่อความสัมพันธ์ดูยุ่งยากซับซ้อนและผิวเผินกว่า ในการปะทะสังสรรค์กับบุคคลอื่น ๆ จะทำตนเหมือนกับเป็นหุ่นยนต์มากกว่ามนุษย์ที่มีวิญญาณ

นั่นหมายความว่า ลักษณะของความเป็นสังคมเมือง จะไม่ใช่ลักษณะที่มีการกำหนดกฎเกณฑ์มีระเบียบแบบแผนที่ตายตัว แต่สังคมเมืองจะต้องอาศัยตัวแปรต่าง ๆ ในเชิงสังคมวิทยาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญด้วย สถานีตำรวจชุมชนสยามสแควร์ก็เช่นเดียวกัน นอกจากจะศึกษาวิเคราะห์จากกรอบแนวคิดในลักษณะกว้าง ๆ แล้ว เราจะต้องศึกษาวิเคราะห์ในลักษณะองค์ประกอบส่วนย่อยของชุมชนสยามสแควร์อีกด้วย ซึ่งลักษณะชุมชนสยามสแควร์และสถานีตำรวจชุมชนสยามสแควร์นั้นจะได้กล่าวรายละเอียดในบทที่ 4 ต่อไป

การถ่ายทอดสถาบัน

การถ่ายทอดสถาบันทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของวิชาการด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) แม้ว่านักรัฐศาสตร์จะไม่ได้บุกเบิกวิชาการด้านนี้มาโดยตรง แต่ความรู้ทางด้านนี้ก็มีความสำคัญในทางรัฐศาสตร์อย่างมาก^๙ โดยเฉพาะในภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างกระทันหันและรวดเร็ว เช่น วาตภัยจากพายุเกย์ การปฏิวัติรัฐประหาร ฯลฯ จะบีบบังคับสถาบันทางการเมืองที่มีอยู่อย่างรุนแรง หากสถาบันที่มีอยู่รับมือกับสถานการณ์เช่นนั้นไม่ไหว ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรุนแรงได้^{๑๐} เพื่อป้องกันหายนะอันอาจจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงดังกล่าว ระบบการเมืองจะต้องมีสถาบันทางการเมืองที่มีสมรรถนะสูง และมีความยืดหยุ่น ความยืดหยุ่นจะช่วยให้ระบบสามารถปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป โดยสามารถรักษาความจงรักภักดีหรือความเชื่อมั่นของปวงชนที่มีต่อสถาบันนั้นไว้ได้^{๑๐} การปรับตัวสถาบันให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวนี้ อาจทำให้ระบบกระเทือนแต่เพียงเล็กน้อย หรืออาจรุนแรงจนกระทั่งต้องหดยิบยิบเอาสถาบันการเมืองใน

^๙Richard T. LaPiere, Social Change (New York : McGraw-Hill, 1965), Don Martindale, Social Life and Culture Change (Princeton, Van Nostrand, 1962), George K. Aollschan, and Walter Hirsch, eds. Explorations in Social Change (Boston : Houghton Mifflin, 1964), pp. 69-76.

^{๑๐}Chalmer Johnson, Revolutionary Change (Boston : Little, Brown, 1966), p. 59.

^{๑๐}Talcott Parsons, The Social System (Glencoe, I.L. : Free Press, 1951), pp. 29, and Edward A. Shils, eds, Toward a General Theory of Action (Cambridge, MA : Harvard University Press, 1951), p. 29.

ระบบการเมืองอื่นเข้ามาใช้เพื่อให้สามารถรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวนั้นได้ งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาในประเด็นหลังว่าสถาบันทางการเมืองในระบบการเมืองหนึ่ง สามารถถ่ายทอดไปสู่อีก ระบบการเมืองหนึ่งในลักษณะอย่างไร

ระบบการเมืองสมัยปัจจุบันของประเทศต่าง ๆ มักจะใช้รูปแบบการปกครองแบบรัฐสภา (parliamentary) หรือแบบประธานาธิบดี (presidential) แบบสหพันธรัฐ (federal) หรือรัฐเดี่ยว (unitary structure) มีพรรคการเมืองพรรคเดียวหรือหลายพรรค และมีระบบงานทางด้านตุลาการที่แตกต่างกันออกไป และมีระบบราชการนำนโยบายทางการเมืองไปสู่การปฏิบัติ นอกจากนี้อาจมีกลไกทางการเมืองบางอย่างอยู่ด้วย เช่น คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน คณะกรรมการกฤษฎีกา ในท่ามกลางความหลากหลายและแตกต่างกันของสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้ ข้อมูลเชิงประจักษ์ระบุว่า การถ่ายโอนสถาบันทางการเมืองจากระบบหนึ่ง ไปสู่อีกระบบหนึ่งนั้นในบางกรณีกระทำไม่ได้ไม่ถนัดนัก

บรรดาสถาบันทางการเมืองทั้งหลายมีแหล่งเกิดที่ต่างกัน เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วก็อาจจะแพร่กระจายไป ณ ที่ต่าง ๆ ทั่วโลก ปัญหาที่สำคัญในที่นี้ก็คือ ทำไมบางสถาบันจึงถ่ายทอดไปสู่ระบบอื่นได้ดี แต่บางสถาบันไม่สามารถถ่ายทอดไปสู่ระบบอื่นได้ บางสถาบันสามารถถ่ายทอดไปสู่ระบบอื่นได้ในบางเงื่อนไขเท่านั้น ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการถ่ายทอดสถาบันดังกล่าวก็มีมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่กรณี นักรัฐศาสตร์ตอบคำถามเหล่านี้ ในลักษณะที่ค่อนข้างจะแตกต่างกัน โดยเฉพาะระหว่างกลุ่มนักวิเคราะห์สถาบัน (institutionalists) และนักรัฐศาสตร์กลุ่มเชิงพฤติกรรมนิยม (behavioralists)¹¹ ตอบปัญหาเหล่านี้ในแง่มุมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ เพราะแต่ละฝ่ายต่างมีความเชื่อและยึดมั่นอยู่ในกรอบความคิดของตนเป็นที่ตั้ง

¹¹S.N. Eisenstadt, Essays on Comparative Institutions (New York : Wiley, 1965), The Political Systems of Empires (New York : Free Press of Glencoe, 1963), pp. 235-248.

นักรัฐศาสตร์จำนวนมากได้ให้ความสนใจในการถ่ายถอดสถาบันทางการเมือง ไปสู่ประเทศเกิดใหม่หรือประเทศกำลังพัฒนา อันเป็นส่วนหนึ่งของการให้คำตอบต่อคำถามข้างต้น อย่างไรก็ตาม คำตอบที่ได้ค่อนข้างจะซับซ้อนและยากต่อการนำข้อสรุปทั่วไป (generalization) มาใช้ตอบคำถามเฉพาะกรณี¹² นอกจากนี้ในกระบวนการถ่ายถอดสถาบัน โครงสร้างของสถาบันที่นำไปถ่ายถอดจะปะทะกับโครงสร้างของสังคมเดิม การปะทะดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งจะทำให้หน้าที่ในระบบสังคมดั้งเดิมเสื่อมหน้าที่ไป (Apter 1955 : 274) ด้วยเหตุนี้การถ่ายถอดระบบกฎหมาย และระบบการศึกษาจากอังกฤษไปสู่อินเดีย หรือการถ่ายถอดระบบสหภาพแรงงานจากตะวันตกไปสู่แอฟริกา จึงมักจะมีปรากฏการณ์ที่แปลกประหลาดอันไม่เหมือนเดิมเกิดขึ้น¹³

การถ่ายถอดสถาบันสู่ประเทศกำลังพัฒนานั้นไม่อาจจะเรียกว่า "การถ่ายถอด" หรือ transfer ได้เต็มที่นัก¹⁴ เนื่องจากว่า การถ่ายถอดดังกล่าวมีลักษณะเป็นการบังคับ ความแตกต่างในทางวัฒนธรรมระหว่างผู้ให้และผู้รับทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมขึ้น วิกฤตการณ์ดังกล่าวทำให้สถาบันที่ถ่ายถอดบิดเบี้ยว ไม่เป็นไปตามข้อสรุปทั่วไปเชิงทฤษฎีว่าด้วยการถ่ายถอดสถาบัน โดยเฉพาะข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาในระบบการเมืองที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน¹⁵

¹²Lucian Pye, Aspects of Political Development (Boston : Little, Brown, 1966), Charter 3, p. 67.

¹³David E. Apter, The Gold Coast in Transition (Princeton, NJ : Princeton University Press, 1955), pp. 274.

¹⁴William B. Hamilton, ed., The Transfer of Institutions (Durham, N.C. : Duke University Press, 1964), p. 8.

¹⁵Sin Alan Burns, ed., Parliament as an Export (London : Allen and Unwin, 1966), pp. 121-123.

การถ่ายทอดสถาบันทางการ เมืองในระบบวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน จึงมีความจำเป็นที่จะต้อง
ศึกษาลึกลงไปในรายละเอียดก่อนที่จะมีการสรุป

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการแพร่กระจายของนวัตกรรม

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการแพร่กระจายของนวัตกรรม (innovation) นั้นเป็นสิ่ง
ใหม่และอยู่ในหลายมิติของหลายสาขาวิชาการ จากตัวอย่างการสำรวจงานทางด้านนี้ ของนัก
นิเทศศาสตร์คนหนึ่ง¹⁶ พบว่า การศึกษาวิจัยทางด้านนี้เพิ่งได้รับความสนใจอย่างมากในช่วง
ทศวรรษของช่วงปี 2505 เป็นต้นมาเท่านั้น ประมาณครึ่งหนึ่งเป็นความสนใจของนักสังคมวิทยา
โดยเฉพาะกลุ่มนักสังคมวิทยาชนบท (rural sociology) ที่เหลือกระจายไปในบรรดา
นักวิชาการสาขาอื่น ๆ ในจำนวนน้อยกว่าร้อยละ 10 ของแต่ละสาขา ซึ่งได้แก่ทางด้านการ
ศึกษา มานุษยวิทยา สังคมวิทยาการแพทย์ นิเทศศาสตร์ เศรษฐกิจการเกษตร และอื่น ๆ อีก
ทั้งเป็นที่น่าสังเกตว่า การแพร่กระจายของนวัตกรรมเป็นสิ่งใหม่สำหรับนักรัฐศาสตร์

จากหลักฐานการสำรวจผลการศึกษาวิจัยดังกล่าวข้างต้นระบุว่า นักสังคมวิทยาชนบท
ได้ให้ความสนใจศึกษาวิจัยเรื่องการแพร่กระจายของนวัตกรรมมาตั้งแต่ทศวรรษของช่วงปี 2460
โดยเฉพาะเรื่องนวัตกรรมทางการเกษตร เช่น การปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ การใช้ปุ๋ยเคมี เป็นต้น¹⁷
ประเด็นแห่งความสนใจส่วนมากได้แก่การศึกษานิยามการกระบวนของการแพร่กระจายของ

¹⁶Everett M. Rogers, Bibliography on the Diffusion of Innovation, "Diffusion of Innovations Research Report," (East Lansing, MC : Michigan State University, 1966), pp. 218-230.

¹⁷Herbert F. Lionberger, Adoption of New Ideas and Practices (Ames, Iowa : Iowa State University, 1960), pp. 128-132.

นวัตกรรม ซึ่งส่วนมากมักจะกำหนดเป็นขั้นตอน (stages) ของการตัดสินใจยอมรับ ตรวจสอบ อิทธิพลของปัจจัยสำคัญต่าง ๆ ที่มีต่อการยอมรับนวัตกรรม เช่น อิทธิพลของสื่อมวลชนหรือการติดต่อกับส่วนบุคคล และคุณลักษณะเฉพาะของนวัตกรรมแต่ละประเภทที่มีผลต่อการยอมรับ หรือการปฏิเสธนวัตกรรมเหล่านั้น ในลักษณะดังกล่าวไม่ได้เป็นอยู่เฉพาะในสาขาสังคมวิทยาชนบทเท่านั้น หากแต่คล้ายคลึงกันไปเกือบจะในทุกสาขาวิชาการ¹⁸

ในระยะเริ่มแรกของการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ นักสังคมวิทยามักจะศึกษาเรื่องง่าย ๆ ก่อน แล้วเพิ่มความซับซ้อนขึ้นเป็นลำดับ เปรียบเสมือนการเพิ่มเป็นนักประดิษฐ์วิทยุสมัครเล่น ต่อมาเป็นนักประดิษฐ์โทรทัศน์ขาวดำ โทรทัศน์สี และเครื่องเล่นวิดีโอ โดยปกติการศึกษารายละเอียดจะให้ความสนใจการกระจายของนวัตกรรมจากจุดก่อเกิด แล้วขยายศึกษาในวงกว้างออกไป ผลการศึกษารายละเอียดมักจะพบว่า การยอมรับนวัตกรรมจะมีสูงในระยะแรกแล้วค่อยอ่อนตัวลงไปในระยะหลัง โดยให้รายละเอียดแต่เพียงเล็กน้อยว่า การแพร่กระจายของนวัตกรรมในแต่ละสถานการณ์นั้นเป็นไปในลักษณะอย่างไร (how) และทำไม (why) จึงเป็นเช่นนั้น¹⁹ เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า แม้นักสังคมวิทยาแต่ละสาขาจะให้ความสนใจในแต่ละประเด็นแตกต่างกันออกไป แต่ส่วนมากก็ได้ใช้วิธีการ (method) และแนวทางศึกษา (approach) ที่คล้ายคลึงกัน

นอกจากความสนใจของนักวิชาการสาขาสังคมวิทยาชนบท และสังคมวิทยาทั่วไปแล้ว นักวิชาการสาขาการศึกษา (education) ก็ได้ให้ความสนใจศึกษาเชิงประจักษ์ (empirical studies) เกี่ยวกับการแพร่กระจายของนวัตกรรมทางการศึกษาเป็นจำนวนมาก รองลงมาจากสาขาสังคมวิทยา ตัวอย่างความสนใจที่ปรากฏได้แก่ การรับเอาคณิตศาสตร์สมัยใหม่

¹⁸Everett M. Rogers, Diffusion of Innovations (New York : Free Press of Glencoe, 1962), p. 86.

¹⁹F. S. Chapin, Cultural Change (New York : Century, 1928), p. 382.

(modern mathematic) การใช้ห้องแล็บภาษา การสอนทางไกล เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า นักการศึกษาให้ความสนใจการแพร่กระจายของนวัตกรรมโดยทั่วไปค่อนข้างน้อย²⁰

นักมานุษยวิทยาเป็นกลุ่มนักวิชาการ ที่ให้ความสนใจการแพร่กระจาย (diffusion) มาแต่เริ่มโดยเฉพาะการแพร่กระจายของวัฒนธรรม นักมานุษยวิทยาได้ย้อนกลับไปดูต้นตอของ วัฒนธรรมซึ่งกระจายไปสู่แหล่งต่าง ๆ โดยสืบค้นกลับไปถึงอารยธรรมในยุคแรก ๆ เช่น ใน อียิปต์ หรือ จีน หรือให้ความสนใจศึกษาการแพร่กระจายของวัฒนธรรมในชุมชนเผ่าดั้งเดิม (primitive tribes) เผ่าต่าง ๆ เช่น ศึกษาแบบแผนของการทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช และความเชื่อในเรื่องภูตผีปีศาจ เป็นต้น นอกจากนี้ให้ความสนใจศึกษาการยอมรับนวัตกรรม ระหว่างบุคคลในสังคมแล้ว นักมานุษยวิทยายังให้ความสนใจการรับนวัตกรรมในระดับสังคมต่อ สังคม (inter-social level) ด้วย โดยปกตินักมานุษยวิทยาเหล่านี้จะศึกษาตั้งแต่ภายหลัง การก่อเกิดนวัตกรรม ศึกษาถึงผลกระทบ (effect) ที่มีต่อแบบแผนวัฒนธรรมเดิม และผล กระทบต่อสังคมจากการรับนวัตกรรมนั้น ๆ ²¹

ส่วนนักสังคมวิทยาการแพทย์นั้นได้มุ่งให้ความสนใจในประเด็นสำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก ให้ความสนใจว่า แพทย์เรียนรู้เวชภัณฑ์ใหม่และเทคนิคการรักษาแบบใหม่ (modern techniques) อย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลกระทบต่อ การยอมรับดังกล่าวนี้ ประการที่สอง นักสังคมวิทยาการแพทย์ ให้ความสนใจศึกษาวิจัยความเต็มใจรับนวัตกรรมทาง การแพทย์ของคนไข้หรือผู้รับบริการทางการแพทย์อื่น ๆ เช่น การยอมรับวัคซีนบางชนิด เป็นต้น

²⁰ Matthew B. Miles, ed., Innovation in Education (New York: Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University, 1964), pp. 318-325.

²¹ John E. Nordskog, ed., Social Change (New York : McGraw-Hill, 1960), p. 94.

การศึกษาการแพร่กระจายของนวัตกรรมในหมู่นักนิเทศศาสตร์ เฝิงมาปรากฏใน
 ระยะหลัง ส่วนมากจะเป็นการศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างสื่อมวลชนกับการสื่อสารระหว่าง
 บุคคลประเภทต่าง ๆ (inter-personal communication) นักวิชาการทางเศรษฐศาสตร์
 ศึกษาส่วนมากก็มีความคล้ายคลึงกัน เช่น นักเศรษฐศาสตร์การเกษตร ถือว่าฟาร์ม (farms)
 เป็นหน่วยงาน (firms) อย่างหนึ่ง เป็นต้น²² ทั้งสองสาขาวิชาการที่กล่าวมานี้ให้ความสนใจ
 ผลการศึกษาของกันและกันค่อนข้างน้อย นั่นคือ การให้ความสนใจแบบการแพร่กระจายอย่าง
 ทั่วไป (general) จึงมีค่อนข้างน้อยด้วยเช่นกัน

ส่วนนักรัฐศาสตร์ได้ให้ความสนใจการแพร่กระจายนวัตกรรมทางการเมืองเมื่อไม่นาน
 มานี้ นวัตกรรมใหม่ ๆ เช่น รูปแบบการปกครองแบบผู้จัดการเมือง (city manager form
 of government) หรือวิธีการนับคะแนนเสียงแบบต่าง ๆ เป็นต้น²³ นักรัฐศาสตร์ได้ให้ความ
 สนใจการแพร่กระจายนวัตกรรมมากขึ้นในภายหลัง โดยเฉพาะในบรรดานักรัฐศาสตร์ด้านพัฒนา
 การทางการเมือง (political development)

ขอบข่ายทางทฤษฎีและแนวทางการศึกษา

นอกเหนือจากการมุ่งสำรวจระบบของกระบวนการถ่ายทอดสถาบันทางการเมืองโดย
 ทั่วไปแล้ว ยังมุ่งที่จะแสวงหาข้อสรุปทั่วไปจากนานาสาขาวิชาการเสริมความรู้ความเข้าใจของ
 นักรัฐศาสตร์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยนำข้อสรุปดังกล่าวมาใช้เป็นกรอบความคิดในการศึกษาวิจัย
 (research conceptualization)

²²James G. March and Herbert Simon, An Organizations
 (New York : Wiley, 1958), p. 174.

²³Donald A. Schon, Technology and Social Change (New York :
 Delacorte Press, 1967), pp. 348-319.

การศึกษาทางวิชาการในกลุ่มการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) อำนวยประโยชน์ให้เกิดความเข้าใจกระบวนการแพร่กระจาย หรือการยอมรับนวัตกรรมของสถาบันทางการเมืองได้มากพอสมควร อย่างไรก็ตามความรู้วิชาการในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีความซับซ้อนหลายแง่มุม เช่น เริ่มต้นอาจเผชิญกับความคิดแบบทางหลายแห่งว่าจะเลือกเอาแบบแผนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบมาร์กซิสม์ (Marxism) หรือแบบต่าง ๆ ของวิวัฒนาการนิยม (evolutionism) บัณฑิตนิยม (individualism) หรือโครงสร้างและหน้าที่นิยม (structural-functionalism) เป็นต้น การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ไม่ได้มุ่งที่จะไปวิเคราะห์เปรียบเทียบแง่มุมของแนวทางศึกษาทั้งหลายดังกล่าว หากแต่มุ่งที่จะเลือกสรรเอา "ส่วนดี" ของแนวทางศึกษาเหล่านี้มาคละเคล้ากัน (eclectic) จัดเป็นแนวทางวิเคราะห์ที่เหมาะสมต่อการศึกษาเรื่องนี้ขึ้น

แนวทางศึกษาที่นำมาใช้ในการศึกษาเรื่องนี้มี 2 ลักษณะ คือ ประการแรก แนวทางศึกษาเรื่องนี้ จะมีลักษณะมุ่งวิเคราะห์ในระดับจุลภาพของการแพร่กระจาย หรือ microdiffusion โดยมุ่งวิเคราะห์การตัดสินใจรับนวัตกรรมเฉพาะกรณี ไม่ว่าจะเป็นการรับนวัตกรรมในระดับบุคคลหรือระดับสังคมก็ตาม ต่างถือว่าเป็นหน่วยการศึกษาวิเคราะห์ (unit of analysis) ของการศึกษาเรื่องนี้ การศึกษาวิจัยการถ่ายทอดสถาบันส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดอยู่ในระดับจุลภาค ลักษณะที่สองของแนวทางศึกษามุ่งพิจารณาการแพร่กระจายในระดับมหภาค (macrodiffusion) ซึ่งมุ่งตรวจสอบการรวบรวมการตัดสินใจรับนวัตกรรมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ การศึกษาวิจัยทางด้านนี้จะเน้นวิเคราะห์โดยเน้นในแนวที่หนึ่ง กล่าวคือ ในบางส่วนจะพิจารณาข้อมูลจุลภาคที่เกี่ยวข้องมาประกอบการพิจารณาด้วย

ในการกล่าวถึงระบบของกระบวนการถ่ายทอดสถาบันทางการเมืองนั้น มีคัมภีร์สำคัญบางคำที่น่าจะกล่าวถึงความหมาย เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันไว้ในเบื้องต้นนี้ด้วย เช่น คำว่า สถาบัน สถาบันการเมือง การถ่ายทอด เป็นต้น

คำว่า "สถาบัน" หมายถึง โครงสร้างขององค์กรทางสังคมซึ่งกลุ่มบุคคล หรือกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ใช้เป็นช่องทางในการแสดงออกซึ่งการกระทำหรือสะท้อนค่านิยมของคนบาง

กลุ่ม หรือคนทั้งหมดในสังคม²⁴ พึงสังเกตว่าความหมายดังกล่าวมุ่งไปที่โครงสร้างขององค์การทางสังคม ทั้งในลักษณะรูปธรรม (concrete institutions) เช่น สถาบันรัฐสภา ประธานาธิบดี ศาล เป็นต้น และอีกลักษณะหนึ่งมุ่งไปที่แบบแผนของพฤติกรรม (behavioral patterns) ที่ไม่เป็นรูปธรรม หรือไม่เป็นทางการมากนัก กล่าวคือ อยู่ในลักษณะแบบแผนที่ยอมรับร่วมกัน ซึ่งเป็นแบบแผนเชิงนามธรรม²⁵ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ความจงรักภักดีที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น อีกนัยหนึ่ง สถาบันหมายถึงระบบของการกระทำระหว่างกันของบทบาทของคนในสังคมจากแบบแผนของค่านิยมที่นับถือร่วมกัน

ในกรณีของสถาบันทางการเมืองเป็นการมอง "สถาบัน" ควบคู่กับ "การเมือง" โดยทั่วไปแล้วคำว่าการเมือง หมายถึง แง่มุมของระบบสังคม (aspect of social system) ที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจซึ่งส่งผลต่อสาธารณะ ปกติการเมืองมีขอบเขตที่เลื่อนไหล (fluid) ได้ นั่นคือ สถาบันทั้งหลายจะมีลักษณะเป็น "การเมือง" เมื่อสถาบันเหล่านี้มีการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อสาธารณะ เช่น การปลุกปั่น จะเป็นเรื่องของการเมืองหากการตัดสินใจนั้นเกี่ยวกับการตัดสินใจใช้อำนาจหน้าที่ทางการเมืองในการปลุกปั่น และมีผลกระทบได้เสีย สำหรับคนหมู่มาก การปลุกปั่นจึงไม่ใช่เพียงประเด็นทางด้านการเกษตรเท่านั้น

คำว่า "ถ่ายทอด" ที่ใช้ในการศึกษาเรื่องนี้เทียบเท่ากับคำว่า transfer ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรมว่า "นำเอาจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง" ซึ่งเป็นความหมายอย่างแคบ ความหมายของการถ่ายทอดที่ใกล้เคียงกันนี้อีกคำหนึ่งได้แก่ คำว่า "แพร่กระจาย" (diffusion) ซึ่งมีรายละเอียดของความหมายแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ คำว่า ถ่ายทอด หมายถึงการนำเอาสิ่งหนึ่งไปสู่อีกแห่งหนึ่ง โดยไม่สูญเสียคุณลักษณะสำคัญของเดิม ในขณะที่การแพร่กระจายมีความหมายถึงการแพร่ออกไป ซึ่งอาจจะอยู่ในสภาพเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไป

²⁴ *Ibid*, p. 235.

²⁵ *Ibid*, p. 235.

อย่างไรก็ได้ คัมภีร์อีกคำหนึ่งที่ใกล้เคียงกันนี้ได้แก่คำว่า "การรับเอา" (adoption) ก็อาจใช้ในความหมายของการถ่ายทอด เพราะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการถ่ายทอด และสอดคล้องกับการถ่ายทอดสถาบันทางการเมืองที่เป็นสาระสำคัญในการศึกษาเรื่องนี้ ซึ่งมุ่งที่จะพิจารณาถึงกระบวนการถ่ายทอดสถาบันทางการเมือง จากระบบวัฒนธรรมทางการเมืองหนึ่งไปสู่อีกระบบการเมืองหนึ่ง ซึ่งโดยทั่วไปมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่แตกต่างจากแหล่งอันเป็นที่มาของสถาบันทางการเมืองดังกล่าวนั้น คำว่า การรับเอา มีความหมายไปถึงส่วนปลายของกระบวนการถ่ายทอด ฉะนั้น คัมภีร์ในกลุ่มนี้จะเป็นในเรื่องของการถ่ายทอด

สภาพของสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

เนื่องจากประเด็นสำคัญของการถ่ายทอดสถาบันทางการเมืองที่พิจารณาศึกษา ในที่นี้มีลักษณะรับเอาด้วยความสมัครใจ (voluntary) ด้วยเหตุนี้จึงพิจารณาว่า ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในลักษณะที่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่จะรับเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นมีลักษณะอย่างไร นักสังคมศาสตร์คนสำคัญจำนวนมากได้ให้ข้อสังเกตว่า สังคมมนุษย์มีลักษณะแฝงซึ่งลักษณะอนุรักษ์นิยม กล่าวคือ สังคมจะกระทำการต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ เพื่อที่จะธำรงรักษาตนเองให้คงอยู่ (self-maintenance) ในลักษณะเช่นนี้ ทุกหน่วยสังคม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จึงเป็นองค์การที่มีลักษณะต่อต้านการเปลี่ยนแปลง²⁶

คุณลักษณะสำคัญที่มีแนวโน้มต่อต้านการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้น ได้รับการยืนยันจากการศึกษาลักษณะอนุรักษ์นิยมในระบบวัฒนธรรมต่าง ๆ ของนักมานุษยวิทยา แต่การศึกษาวิจัยดังกล่าวนี้มักจะมีจุดอ่อนในเชิงรัฐศาสตร์ ตรงที่เป็นหน่วยสังคมที่ไม่ค่อยจะแตกต่างกันมากนักในเชิงการเมือง นักสังคมวิทยาองค์การได้สรุปในประเด็นนี้ว่า บุคคลและองค์การต่างมุ่งกระทำการที่ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในองค์การ ลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ได้หมายความว่า บุคคลและองค์การมีพฤติกรรมที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง (resistance to change) แต่มี

²⁶ Ibid, p. 38.

ความหมายเพียงว่า บุคคลและองค์การต่างละเลย (absence) ที่จะดำเนินการอย่างกระตือรือร้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในองค์การ เพราะรู้สึกว่ามีอยู่เดิมแล้ว การเลือกที่จะเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นหากเป็นสถานการณ์ที่มีทางเลือก (alternatives) หลายแนวทาง แต่หากเป็นเพียงแนวทางเดียวที่จะปรับปรุงสิ่งเดิมไปสู่สิ่งใหม่แล้ว การต่อต้านการเปลี่ยนแปลงก็มักจะเกิดขึ้นเสมอ²⁷

แม้ว่าสังคมทั่วไปจะมีความเชื่อต่อการเปลี่ยนแปลง นักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์มีข้อสรุปว่า ความโน้มเอียงที่จะริเริ่ม รับเอา และปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม ซึ่งเกิดจากการที่สังคมมีประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน โดยเรียกชื่อปัจจัยดังกล่าวนี้ว่า "ความโน้มเอียงทั่วไปที่จะรับนวัตกรรม" (a general orientation toward innovation)²⁸ ตัวอย่างของการศึกษาวิจัยส่วนหนึ่งระบุว่า เกษตรกรที่มีเชื้อชาติ ซึ่งมีวัฒนธรรมย่อยต่างกัน จะมีแบบแผนแห่งการยอมรับวิธีการใหม่ทางเกษตรที่ต่างกันอย่าง กล่าวคือ เกษตรกรกลุ่มหนึ่งมีทัศนคติต่อตัวเองในฐานะผู้ผลิตอาหารบ่อนตลาด และยอมรับการแนะนำกรรมวิธีเกษตรกรรมแผนใหม่ได้ง่ายกว่าเกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีทัศนคติต่อตนเอง ในฐานะการผลิตอาหารเพื่อการเลี้ยงตนเองเป็นสำคัญ เป็นต้น

ผลการศึกษาวิจัยเหล่านี้บ่งชี้ว่า ในประการแรก กระบวนการถ่ายทอดสถาบันเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบสังคมดั้งเดิม (traditionalism) กับระบบสังคมสมัยใหม่ (modernism) ในเรื่องนี้ การศึกษาส่วนมากเกี่ยวกับประเทศกำลังพัฒนาระบุว่า สังคมที่มีระดับการพัฒนาสูงจะรับเอานวัตกรรมในอัตราเร็วกว่าสังคมที่มีระดับการพัฒนาต่ำ โดยอาจกล่าวในเชิงสรุปได้ว่า

²⁷ Ibid, p. 179.

²⁸ Elihu Katz, Martin L. Levin, and Herbert Hamilton, "Traditions of Research on the Diffusion of Innovation," American Sociological Review, XXVII (April, 1963), p. 251.

คนสมัยใหม่ (modernists) ยินดีกับการเปลี่ยนแปลง แต่คนสมัยเก่า (traditionalists) ต่อด้านการเปลี่ยนแปลง²⁹ การศึกษาวิจัยโดยทั่วไปต่างยืนยันข้อสรุปนี้อย่างหนาแน่น³⁰

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น อาจสรุปในเชิงทฤษฎีได้ตามแบบแผนตัวแปรของพาร์สัน (Parsonian's pattern variables) ที่อธิบายว่า ในสังคมดั้งเดิมความสัมพันธ์เชิงบทบาทของบุคคลจะขึ้นอยู่กับพื้นเพของชาติกำเนิด (ascription) ให้ความสำคัญเฉพาะเรื่องเฉพาะท้องถิ่น (particularism) และมีบทบาทผสมปนเปกัน (diffuseness) แต่เมื่อสังคมเป็นสมัยใหม่มากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงบทบาทของบุคคลก็จะมุ่งไปให้ความสำคัญของบุคคลในเชิงสัมฤทธิ์ผลในการปฏิบัติงาน (achievement) ความเป็นสากล (universal) หรือการเอาสากลนิยมมาเป็นปทัสถาน และมีความจำเพาะเจาะจงในบทบาทมากยิ่งขึ้น (specificity)³¹ ด้วยเหตุนี้ นักวิจัยจำนวนมากจึงพยายามหาช่องทางที่จะเร่งรัดสังคมเป้าหมายให้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ให้รวดเร็วยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดการรับเอานวัตกรรมที่พึงประสงค์ต่าง ๆ ง่ายขึ้น³²

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า คำว่าสังคมดั้งเดิม และสังคมสมัยใหม่ เป็นคำที่มีความหมายคลุมเครือ ในความเป็นจริงนั้นไม่มีสังคมใดที่มีความเป็นสังคมแบบเก่าโดย

²⁹Sith F.Katz and Floys Shoemaker, Diffusion of Innovations : A Cross Cultural and Communications Approach (New York: Free Press of Glencoe, 1970), Charter 2, p. 69.

³⁰Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell, Jr., Comparative Politics: A Developmental Approach (Boston: Little, Brown, 1966), p.62.

³¹Ibid., p. 67.

³²Conrad Arnesberg and Arthur Niehoff, Introducing Social Change: Manual for Americans Overseas (Chicago : Aldine, 1964), pp. 275-296.

สิ้นเชิง หรือเป็นสังคมแบบใหม่โดยสิ้นเชิง การกำหนดว่าสังคมหนึ่งอยู่ ณ จุดใดของเส้นสังคมเก่า-สังคมใหม่อย่างชัดเจนนั้นทำได้ยากมาก การศึกษาส่วนหนึ่งพบว่า การรับเอานวัตกรรมขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลด้วย คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงมักจะรับเอานวัตกรรมง่ายกว่าคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ โดยสรุป อาจกล่าวได้ว่า สังคมที่ก้าวเข้าไปสู่ความเป็นสมัยใหม่สูงจะยังมีอัตราการยอมรับนวัตกรรมสูง ในกรณีเช่นนี้อาจกำหนดเป็นสมมติฐานเบื้องต้นได้ว่า อัตราเร่งไปสู่ความเป็นสมัยใหม่สูง อีกทั้งมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจสูงด้วย จึงน่าที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ สูงด้วย

ธรรมชาติของสถาบันทางการเมือง

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดสถาบันที่ผ่านมายังคงขาดความสมบูรณ์อยู่มาก นั้น เพราะว่าการศึกษากลับมาเกี่ยวกับการถ่ายทอดสถาบันนั้น สิ่งจำเป็นประการหนึ่งที่ต้องกล่าวถึงก็คือ "ตัวสถาบันที่จะรองรับการถ่ายทอด" นั้น ซึ่งการที่อ้างว่านวัตกรรมหนึ่งเป็นที่ยอมรับในระบบการเมืองหนึ่ง ไม่ได้หมายความว่า นวัตกรรมนั้นจะเป็นที่ยอมรับในระบบการเมืองอื่น ๆ ด้วย เนื่องจากการศึกษาวิจัยรวมไปถึงการตรวจสอบตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดสถาบันนั้น เราต้องพิจารณาถึงผลกระทบของสถาบันที่จะถ่ายทอด ที่มีต่อแบบแผนพฤติกรรมบริบททางสังคมที่มีอยู่เดิมด้วย^๓ การศึกษาวิจัยเปรียบเทียบว่า สถาบันทางการเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ มีความเด่นหรือเหนือกว่าอีกสถาบันทางการเมืองที่มีอยู่เดิม จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ เพราะความแตกต่างของพฤติกรรมธรรมชาติของสถาบันนั้น รวมไปถึงความแตกต่างของกาลเวลานั้นเอง

นักวิชาการทางองค์การศาสตร์บางคนมีความเห็นในเชิงสรุปว่าการเปลี่ยนแปลงในองค์การเกี่ยวข้องกับ "มูลค่าลด" หรือ "sunk costs" ด้วย มูลค่าของนวัตกรรมมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงในการยอมรับด้วย^๔ นอกจากนั้นการยอมรับสถาบันใหม่ใน

^๓ Katz and Shoemaker, Diffusion of Innovations, Chapter 2.

^๔ March and Simon, An Organization, p. 173.

กระบวนการถ่ายถอดต้องไม่สิ้นเปลืองมากนัก นั่นคือสถาบันใหม่ต้องมีความคล้ายคลึงกับสถาบันที่มีอยู่เดิม หรือไม่แตกต่างจากสถาบันที่มีอยู่เดิมมากเกินไปนัก^{๓๕} แม้ว่าโศกฤษ์ตั้งกล่าวจะคิดเป็นจำนวนที่แน่นอนได้ยาก แต่ก็อาจจะพิจารณาอย่างง่ายได้จากหลายลักษณะ เช่น จากงบประมาณในการถ่ายถอดงบประมาณในการดำเนินงาน เป็นต้น นอกจากนี้อาจพิจารณาได้ ความสะดวกและประสิทธิภาพของงานที่เกิดขึ้นจากการรับเอาสถาบันดังกล่าวนี้ ซึ่งเป็นการวัดค่าจากการยอมรับหรือการต่อต้านของสังคมที่มีต่อสถาบันใหม่นั้นเอง^{๓๖} การยอมรับหรือความนิยมที่มีต่อสถาบันทางการเมืองในแต่ละระบบการเมือง มักจะมีอัตราส่วนน้อยแตกต่างกันเสมอ

การยอมรับสถาบันจะมีอัตราสูงขึ้น หากอัตราการเสี่ยงหรือความไม่แน่นอนในการยอมรับสถาบันมีน้อย นั่นคือ หากสถาบันที่จะถ่ายถอดนั้นมีอายุยาวนานและมีประสบการณ์มาในวัฒนธรรมที่หลากหลายแล้ว ความกลัวอันเกิดจากการยอมรับก็จะลดลง ทำให้อัตราการยอมรับสถาบันมีมากขึ้น แต่หากปรากฏว่าสถาบันที่จะถ่ายถอดมีประสบการณ์แห่งความล้มเหลว แม้จะมีเพียงเล็กน้อยก็ทำให้เกิดความวิตกกังวลต่อความเสียหายที่จะเกิดขึ้นจากการยอมรับเอาสถาบันนั้น ความสามารถที่จะแบ่งสถาบันออกเป็นหน่วยย่อยได้ (the institution's degree of divisibility) เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการยอมรับสถาบัน กล่าวคือ ถ้าสถาบันที่จะถ่ายถอดนั้นสามารถแบ่งออกเป็นส่วน ๆ ได้ อัตราการยอมรับก็จะมีมากขึ้น เพราะฝ่ายยอมรับมีความรู้สึกที่ว่า ถ้าไม่สามารถรับการถ่ายถอดได้ทั้งหมดก็ยังสามารถรับได้บางส่วน ดังเช่นปรากฏในการถ่ายถอดหรือการยอมรับพิธีกรรมทางการเกษตร แต่ในกรณีของสถาบันทางการเมืองและสังคมนั้น โดยธรรมชาติแล้วมีความซับซ้อนสูง แบ่งเป็นหน่วยย่อย ๆ ได้ยาก การยอมรับสถาบันทางการเมืองและสังคมจึงค่อนข้างยุ่งยาก อีกประการหนึ่ง การยอมรับสถาบันทางการเมืองมีลักษณะปฏิบัติการ ซึ่งเป็นการยอมรับทั้งทางรูปแบบและกระบวนการ ทั้งทางความคิดและปฏิบัติ

^{๓๕}Raph Linton, Acculturation in Seven American Indian Tribes (New York : Appleton Century, 1940)ม p. 58.

^{๓๖}J. O. Hertzler, Social Institutions (Lincoln, NB : University of Nebraska Press, 1946), pp. 293-294.

การใช้เวลายาวนาน และมีความคลุมเครือในเชิงอัตวิสัย³⁷ กรณีเช่นนี้การถ่ายถอดสถาบันจะมีลักษณะเชิงการทดลองหรือลองดู การทดลองถ่ายถอดสถาบันอาจทำให้การถ่ายถอดสถาบันมี "ความหืด" หรือเกิดความล้าละล้ง การทดลองทางการเมืองและสังคมมีความจำกัดในตัวเองในหลาย ๆ ด้าน

เป็นที่ยอมรับกันว่า การถ่ายถอดสถาบันจะสะดวกขึ้นหากการถ่ายถอดนั้นสามารถมองเห็นความเป็นไปได้ (visible) และสามารถอธิบายได้ นั่นคือ ความซับซ้อนของสถาบันมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าวนี้ด้วย กล่าวคือ ถ้าสถาบันมีความซับซ้อนมากก็มองเห็นอย่างรวบยอดได้ยากกว่า ผลการถ่ายถอดจะออกมาในรูปใด อธิบายความเป็นไปได้ยาก กล่าวในเชิงสรุปได้ว่า ยิ่งสถาบันมีความซับซ้อนสูงยิ่งทำให้เกิดความเข้าใจยาก และทำให้ยอมรับยากขึ้น

ตัวแปรในการถ่ายถอดสถาบันที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ได้จากนักมานุษยวิทยา ได้แก่ ความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรมของสถาบันที่ถ่ายถอดและยอมรับการถ่ายถอดนักมานุษยวิทยามีความเห็นที่ว่า ท่ามกลางความแปลกใหม่นั้นจะต้องมีบางส่วนคล้ายคลึงกันอยู่บ้าง ซึ่งจะเป็นฐานของการผสมกลมกลืนส่วนอื่น ๆ ต่อไป การรับการถ่ายถอดจะเกี่ยวข้องกับประสบการณ์เดิมของผู้รับการถ่ายถอด นั่นคือ จะต้องมียะโรบางอย่างที่สถาบันใหม่สามารถที่จะเกาะติดได้ โดยเฉพาะในช่วงแรกของการยอมรับสถาบันใหม่นั้น ความเข้ากันได้ (compatibility) จะเป็นปัจจัยสำคัญมาก³⁸ นั่นคือสถาบันที่จะถ่ายถอดกับสถาบันที่จะรับการถ่ายถอดต้องมีโครงสร้างของระบบที่เข้ากันได้

³⁷Ralph Braibanti, Asian Bureaucratic Systems Emergent From the British Imperial Tradition (Durham, N.C. : Duke University Press, 1968), p. 231.

³⁸Katz, Levin and Hamilton, "Traditions of Research on the Diffusion of Innovation," p. 249.

ความสำคัญของการเข้ากันได้ อยู่ที่สมรรถนะในการดูดซับของสถาบันที่จะรับการถ่ายทอด กล่าวคือการถ่ายทอดสถาบันหรือนวัตกรรมจากภายนอกจะส่งผลกระทบต่อบางประการต่อกลุ่มผลประโยชน์ในระบบ หากสถาบันที่จะถ่ายทอดขาดความเหมาะสม หรือเข้ากับสถาบันที่จะรับไม่ได้แล้ว ระบบค่านิยมของสถาบันที่จะรับการถ่ายทอดจะต่อต้านนวัตกรรมนั้น

ปัจจัยสำคัญอันสุดท้าย ได้แก่ ความแข็งตัวของสถาบันที่จะนำไปถ่ายทอด (the institution's own hardness) โดยทั่วไปแล้วสถาบันจะกระทำหน้าที่ที่สำคัญตามความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน เช่น ระบบวรรณะในอินเดียจะมีความแข็งตัวของสถาบันมาก และยากที่จะนำไปถ่ายทอดไปสู่โครงสร้างอื่น ซึ่งแตกต่างจากกรณีตลาดหุ้นที่ง่ายต่อการหยิบยกไปถ่ายทอดในโครงสร้างทางสังคมแบบต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย เป็นต้น นักสังคมวิทยาโดยทั่วไปมีความเห็นว่า หากสถาบันที่จะถ่ายทอด มีลักษณะเป็นสถาบันที่แทนกันได้ (substitute social institutions) ก็ถือว่าสถาบันนั้นมีความอ่อนตัวต่อการนำไปถ่ายทอด³⁹

โดยสรุป อาจกล่าวได้ว่า ในกระบวนการถ่ายทอดสถาบันนั้น ความคล้ายคลึงหรือความแตกต่างกันของสถาบันที่จะนำไปถ่ายทอดกับสถาบันที่จะยอมรับการถ่ายทอดมีความสำคัญต่อกระบวนการถ่ายทอดเป็นอย่างยิ่ง

ความสำคัญของบริบททางโครงสร้างวัฒนธรรม

ไม่มีการถ่ายทอดสถาบันใดเกิดขึ้นในความว่างเปล่า สถาบันที่จะถ่ายทอดย่อมไปปะทะกับโครงสร้างและวัฒนธรรมทางการเมืองของระบบที่จะรับการถ่ายทอด ซึ่งจะส่งผลในเชิง

³⁹Elihu Katz, "The Social Itinerary of Technical Change : Two Studies on the Diffusion of Innovation," Human Organization XX (Summer 1961), pp. 70-82.

ความพอใจมากน้อยต่อการยอมรับสถาบันใหม่ วัฒนธรรมทางการเมืองในที่นี้ หมายถึง แบบแผนของความโน้มเอียงของประชาชนที่มีต่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง⁴⁰ โดยที่ประชาชนในประเทศต่างมีค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประเทศที่มีพื้นฐานความเป็นมาทางประวัติศาสตร์คล้ายคลึงกัน มักจะมีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน ในการที่จะรู้ถึงปฏิบัติการของสังคมที่มีต่อการถ่ายทอดสถาบันการเมือง ในประการแรกก็ต้องรู้ถึงแบบแผนของวัฒนธรรมทางการเมืองในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับสถาบันใหม่นั้นด้วย *

การศึกษาการถ่ายทอดทางการเมืองใด ๆ จำเป็นต้องศึกษาโครงสร้างสถาบันทางการเมืองที่เป็นอยู่ก่อนการถ่ายทอดสถาบัน⁴¹ ทั้งนี้เพื่อบอกระบุความแตกต่างระหว่างโครงสร้างของสถาบันที่จะถ่ายทอด และสถาบันที่จะรับการถ่ายทอด ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจปฏิบัติการที่อาจเกิดขึ้นจากการถ่ายทอด กล่าวคือ สถาบันที่จะถ่ายทอดมีลักษณะที่แท้จริงอย่างไร ทำหน้าที่อยู่จริง ๆ อย่างไร ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพที่เป็นอยู่เดิม โครงสร้างส่วนใดที่ได้รับผลกระทบกระเทือนมากที่สุด ข้อมูลเหล่านี้มีความจำเป็นต่อการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงอันอาจเกิดขึ้นจากการถ่ายทอดสถาบัน⁴²

⁴⁰Gabriel Almond and Sidney Verba, The Civic Culture (Princeton., N.J. : Princeton University Press, 1963), pp. 14-15.

* อย่างไรก็ตาม พึงตระหนักว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นเพียงแบบแผนของแนวโน้มทางการเมือง ซึ่งหมายถึงแนวโน้มของแบบแผนพฤติกรรมการเมือง มีความสำคัญในการอธิบายและทำนายการกระทำทางการเมืองทั้งระบบได้ดี แต่พึงระวังในการวิเคราะห์พฤติกรรมทางการเมืองของรายบุคคล

⁴¹Parsons, The Social System, p. 495.

⁴²S.N. Eisenstadt, "Institutionalization and Change," American Sociological Review, XXIX (April, 1964), p. 236.

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางการเมือง แต่ถ้าจะกล่าวว่าจะอะไรเป็นสาเหตุของอะไรนั้น สรุปได้ยังไม่ชัดเจนนัก กล่าวคือ เมื่อเรากล่าวถึงโครงสร้างทางการเมืองเราหมายถึงโครงสร้างของ "สิ่งประดิษฐ์" ที่เป็นภาวะทางการเมืองของระบบ เช่น ระบบราชการ ระบบพรรคการเมือง ระบบเลือกตั้ง ฯลฯ พัฒนาการของโครงสร้างเหล่านี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการของวัฒนธรรมทางการเมืองด้วย⁴³ ในกรณีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยปราศจากการบังคับ (voluntary) ซึ่งไม่แน่ใจว่า วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงก่อนโครงสร้าง หรือโครงสร้างเปลี่ยนแปลงก่อนวัฒนธรรม ปัญหาที่คล้ายปัญหา "ไก่กับไข่อะไรเกิดก่อนกัน" ซึ่งไม่ค่อยอำนวยความสะดวกในการวิเคราะห์แต่อย่างใด หากมองแนวคิดนี้อาจเข้าใจได้ดีกว่า เช่น การมองเชิงโครงสร้างว่า องค์ประกอบของแต่ละสังคมกระทำหน้าที่อยู่ใน 3 รูปแบบ คือ (1) สอดคล้องกันอย่างมั่นคง หรือ stable congruence (2) ไม่สอดคล้องอย่างยิ่ง หรือ static incongruence และ (3) ไม่สอดคล้องอย่างพลวัต หรือ ความสมดุลดังกล่าวอาจเกิดจากการสร้างเสริม หรือเปลี่ยนแปลงภายในระบบ ในเชิงการปรับตัว (adaptations) ของระบบ หรืออาจเกิดจากการยืดหยุ่นของระบบก็ได้

ในกรณีความไม่สอดคล้องอย่างยิ่งนั้น เกิดขึ้นจากองค์ประกอบของสังคมมีความต่างกันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เปรียบได้กับการป่วยเรื้อรังของคน ในโครงสร้างเช่นนี้ การพิจารณาดูเพียงโครงสร้างทางการเมืองและทัศนคติของประชาชนควบคู่กันเท่านั้น อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้ ความไม่สอดคล้องอย่างยิ่งจะเกิดขึ้นเป็นช่วง ๆ ในระยะที่ห่างกันพอสมควร โดยอาจมีผลกระทบเฉพาะระบบย่อย ความคับข้องใจเกิดขึ้นในระดับบุคคล แล้วรูล้ำออกไปถึงการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือกลายเป็นการคอร์รัปชันขึ้นมา เป็นต้น

สำหรับความไม่สอดคล้องอย่างพลวัต (Dynamic incongruence) นั้น ถ้าในสถานการณ์ที่สอดคล้องกันอย่างมั่นคงแล้ว สังคมก็จะสามารถแก้ไขขัดแย้งทั้งหมดในระบบได้ จนในที่สุดก็จะเกิดภาวะสมดุลสัมพัทธ์ขึ้นได้ (a state of relative equilibrium)

⁴³ Almond and Powell, Comparative Politics, p. 59.

กรณีของความไม่สอดคล้องอย่างพลวัตนั้น หมายถึง โครงสร้างที่ยืดหยุ่นแต่เต็มไปด้วยความคับข้องใจ ความกังวลใจ ในสังคมส่วนรวม ตัวอย่างเช่น ในสังคมที่มีระบบครอบครัว ศาสนา สังคม และการเมือง เป็นอนุิยม และแตกต่างกัน (เช่น ในสหรัฐอเมริกา เป็นต้น) ความแตกต่างอย่างหลากหลายและไม่สอดคล้องกันดังกล่าวนี้ ทำให้บุคคลค่อนข้างที่จะอิสระในการสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมจะมีอัตราการเปลี่ยนแปลงสูง

ในลักษณะที่ใกล้เคียงกันนั้น นักสังคมวิทยาบางคนตั้งเป็นสมมติฐานว่า "การรับนวัตกรรมจะเข้มข้นและรวดเร็ว เมื่อแรงกดดันต่อสังคมไม่มากหรือไม่น้อยเกินไป แรงกดดันที่มีมากเกินไปมักจะทำให้เกิดความคับข้องใจหรือความว่างเฉย แรงกดดันที่น้อยเกินไปก็ไม่พอที่จะทำให้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้"⁴⁴

สังคมทั้งหลายโดยทั่วไปอาจประกอบด้วยลักษณะทั้ง 3 ประการดังกล่าวข้างต้น แต่อาจมีอัตราของความสอดคล้องอย่างใดอย่างหนึ่งมากขึ้นน้อยแตกต่างกัน การจำแนกประเภทดังกล่าวนี้จะทำให้การพิจารณาวิเคราะห์มีความสะดวกขึ้นว่าสังคมฝ่ายที่จะถ่ายทอดและฝ่ายที่จะรับการถ่ายทอดมีความคล้ายคลึงกันเพียงใด ทั้งนี้เนื่องจากการยอมรับได้ดียิ่งขึ้น โดยดูจากความคล้ายคลึงกันของสภาพความสอดคล้องระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองกับโครงสร้างทางการเมืองของระบบ

กระบวนการถ่ายทอดสถาบัน

นักรัฐศาสตร์มักให้ความสนใจของผลการถ่ายทอดสถาบัน จากสังคมตะวันตกไปสู่สังคมที่กำลังพัฒนาซึ่งส่วนมากมักจะประสบกับความล้มเหลว ยิ่งกว่าที่จะให้ความสนใจศึกษาการถ่ายทอดสถาบันระหว่างระบบการเมืองที่คล้ายคลึงกัน หรือระหว่างระบบย่อยภายในระบบการเมืองเดียวกัน เช่น ระหว่างรัฐ หรือระหว่างเมือง (city) เป็นต้น ประเด็นสำคัญของ

⁴⁴March and Simond, An Organization, p. 184.

เรื่องนี้ คือ ในกระบวนการถ่ายทอดสถาบันนั้นเป็นการพิจารณาว่า "ใครทำอะไร เมื่อไร และเกิดผลอย่างไร" (Who did what, when and how to result in the transfer?) กล่าวในเชิงในสังคมวิทยาชนบท คือ กระบวนการทางจิตใจตั้งแต่บุคคลเริ่มรับรู้วัตรกรรมจนกระทั่งถึงการยอมรับ⁴⁵ ในการพิจารณาถึงการถ่ายทอดสถาบันทางการเมืองและสังคมนั้น พิจารณาว่าเป็นกระบวนการทางสังคมที่มีคนมากกว่าหนึ่งคน โดยมีบางส่วนที่พอที่จะนับเนื่องเข้ากันได้ แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้ (learning theory) ทฤษฎีการตัดสินใจ (decision-making theory) และทฤษฎีการสื่อสาร (communication theory) เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์การยอมรับของบุคคล ซึ่งคล้ายคลึงกันในระดับสังคม เพียงแต่ในระดับสังคมนั้นมีความซับซ้อนมากกว่า โดยเฉพาะในสังคมประชาธิปไตยที่เป็นแบบพหุนิยมนั้นมีความซับซ้อนสูงมาก⁴⁶ บุคคลต่าง ๆ ในระบบการเมืองต่างมีส่วนในการตัดสินใจด้วยกันทั้งสิ้น ผิดแต่ว่ามีความมากน้อยแตกต่างกัน

เป็นความจริงว่า การตั้งสถาบันใหม่ขึ้น ไม่ใช่จุดสิ้นสุดของกระบวนการรับการถ่ายทอดสถาบัน เพราะการรับการถ่ายทอดที่แท้จริงนั้น หมายถึงการผสมผสานสถาบันใหม่เข้ากับโครงสร้างทางการเมืองและวัฒนธรรมเดิมของระบบ นักทฤษฎีมีความเห็นว่า การนำเอาสถาบันทางการเมืองจากภายนอกเข้าสู่ระบบ จะทำให้เกิดวิกฤติการณ์ขึ้นในโครงสร้างของระบบเสมอ⁴⁷ ปฏิกริยาในรูปแบบซึ่งตั้งของระบบดังกล่าวนี้ เป็นภาวะที่ระบบเตรียมการจัดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบเพื่อทำให้เกิดสภาวะสมดุล⁴⁸

⁴⁵Roger, Diffusion of Innovations, 1966, p. 76.

⁴⁶James N. Rosenau, ed., International Politics and Foreign Policy (New York : Free Press of Glencoe, 1961), pp. 186-253.

⁴⁷Neil J. Smelser, Theory of Collective Behavior (New York: Free Press of Glencoe, 1963), p. 65.

⁴⁸Parsons, The Social System, p. 496.

การตัดสินใจรับนวัตกรรมอย่างเป็นทางการไม่ใช่จุดสิ้นสุดของปฏิกริยานี้ หากเป็นเพียงภาวะการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น หากจะพิจารณาว่าปฏิกริยาต่อต้านจะมีมากน้อยเพียงใดก็ต้องถามว่าสถาบันใหม่นี้มีผลกระทบต่อโครงสร้างเดิมของระบบมากน้อยเพียงใดด้วย ฉะนั้นนอกเหนือจากการปฏิเสธการยอมรับสถาบันแล้ว สถาบันที่จะถ่ายทอดยังต้องเผชิญกับชะตากรรม 3 ลักษณะ คือ (1) เกิดการสร้างสถาบันขึ้น หรือ institutionalization (2) การได้รับการปฏิเสธในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งของการถ่ายทอดหรือ institutional abortion และ (3) การแปลงรูปสถาบัน หรือ institutional transformation

นักวิชาการสร้างสถาบันเสนอแนะว่า แทนที่จะมองสถาบันว่าเป็นโครงสร้างแบบรูปธรรม (concrete structures) ควรจะกล่าวถึงในรูปของ "กระบวนการสร้างสถาบัน" หรือ process of institutionalization และพิจารณาในรูปของการตกผลึกอย่างต่อเนื่องของทัศนคติและกรอบความคิด⁴⁹ ขั้นตอนแรกของกระบวนการนี้จะมีความสำคัญที่สุดในชีวิตของสถาบันนี้ กล่าวคือ แบบแผนของพฤติกรรมที่สถาบันนี้ทำเป็นครั้งแรกในระบบ จะส่งผลต่อแบบแผนพฤติกรรมในอนาคตของสถาบัน ลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกับ "การประทับใจครั้งแรก" ของระบบ ซึ่งจะกลายเป็นความคาดหวังในบทบาทของสถาบันใหม่นี้ สรุปได้ว่า การปรากฏขึ้นครั้งแรกและความประทับใจที่ครั้งแรกจะมีความสำคัญต่อความคาดหวังในบทบาทของสถาบันใหม่

คำว่า กระบวนการสร้างสถาบัน หรือ institutionalization ใช้ได้ทั้งในกรณีการยอมรับวิธีการเพาะปลูกใหม่ของเกษตรกร หรือการยอมรับสถาบันการเมืองใหม่⁵⁰ ความ

⁴⁹Eisenstadt, "Institutionalization and Change," 1965, p. 32.

⁵⁰George K. Zollschan, and Robert Perucci, "Social Stability and Social Process : An Initial Presentation of Relevant Categories," Explorations in Social Change Edited by K. Zollschan and Walter Hirsch (Boston : Houghton Mifflin, 1964), p. 91.

แตกต่างกันมีเพียงว่า ในระดับบุคคลทั้งในด้านความหนักแน่น และด้านโศกฮทัยในกระบวนการถ่ายทอด จะมีน้อยกว่า กล่าวคือ ในการสร้างสถาบันการเมืองจะต้องใช้โศกฮทัยมากกว่า และเมื่อสถาบันเกิดขึ้นแล้วก็จะมีความหนักแน่นในการต่อต้านแรงกดดันต่อการเปลี่ยนแปลงได้มากกว่า

นักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ได้ตั้งสมมติฐานว่า การแพร่กระจายของสถาบัน (diffusion) มี 2 ชนิด คือ (1) การแพร่กระจายของสถาบันตามปกติ และ (2) การแพร่กระจายสถาบันในแนวคิด การแพร่กระจายสถาบันตามปกติ หมายถึงการรับเอาสถาบันไปใช้โดยไม่เปลี่ยนแปลงสาระของสถาบัน เช่น วิธีการเลือกตั้ง หรือแบบของบัตรเลือกตั้ง เป็นต้น การแพร่กระจายสถาบันในแนวคิด หมายถึง การยอมรับในหลักการแล้วเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของสถาบันใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของโครงสร้างและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม นักทฤษฎีจำนวนมากมีความเห็นในเชิงแย้งว่า ในทุกสังคมมีการปรับสภาพที่รับมาให้เหมาะสมกับโครงสร้างเดิมเสมอ⁵¹

สรุป

กล่าวโดยสรุป การสร้างสถาบันหรือการถ่ายทอดสถาบันระหว่างระบบที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกันก็ตาม ย่อมจะต้องมีการปรับตัวของระบบ ที่ได้รับการก่อเกิดหรือที่ได้รับการถ่ายทอด และการถ่ายทอดสถาบันที่ประสบความสำเร็จนั้นน่าจะเป็นการแพร่กระจายของสถาบันในแนวคิดด้วย (idea diffusion) ดังเช่นประสบการณ์ในการถ่ายทอดระบบการเลือกตั้ง (electoral systems) ไปสู่ประเทศกำลังพัฒนา ในเอเชียและแอฟริกันมักจะปรากฏแนวคิดดั้งเดิมผสมผสานกับโครงสร้างพื้นฐานทางความคิดของระบบที่ได้รับการถ่ายทอด จะผสมผสานจนนำไปสู่ระบบใหม่ ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น

⁵¹M. Blaug, "A Survey of the Theory of Process -- Innovation," Economica, XXX (February, 1963), p.13.

สำหรับความล้มเหลวของการสร้างสถาบัน ได้แก่ "การแท้" หรือการถูกปฏิเสธในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งของการถ่ายทอด การยับยั้งการสร้างสถาบันอาจเกิดขึ้นจากการตัดสินใจทางการเมือง หรือการสร้างสถาบันไม่สามารถทำตามข้อกำหนดได้ ความล้มเหลวดังกล่าวมักจะเกิดจากการเตรียมการในการถ่ายทอดสถาบันไม่เหมาะสม หรือไม่เพียงพอที่จะรับมือกับการถ่ายทอดสถาบันทางการเมืองที่มีความซับซ้อนสูง โดยใช้วิธีการถ่ายทอดที่ง่ายเกินไป ทำให้สถาบันใหม่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับโครงสร้างของสถาบันเก่าได้ ทั้งนี้ เพราะปัญหาไม่ได้อยู่ที่ประเด็นว่าสถาบันใหม่และเก่ามีความสอดคล้องกันในรูปแบบ (forms) เท่านั้น หากแต่ต้องมีหน้าที่ (functions) และแนวคิด (idea) ที่สอดคล้องกันด้วย นั่นคือ การสร้างสถาบันไม่ได้หมายถึงแค่การหิบบิมสถาบันใหม่มาใช้เท่านั้น หากแต่ต้องปรับปรุงสถาบันให้เหมาะสมกับสถานการณ์ด้วย⁵² ซึ่งเรียกว่าเป็นการแปลงรูปสถาบันสำหรับการวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดทางทฤษฎีที่กล่าวมาทั้งหมดเพื่อเป็นกรอบในการวิจัยในกรณีของสถานีตำรวจชุมชนสยามสแควร์ ที่เป็นสถาบันอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการถ่ายทอดสถาบันที่มีตัวแบบมาจากต่างประเทศ เพื่อศึกษาถึงบทบาทและสำนักทางการเมืองของประชาชนในชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอดสถาบัน อันเป็นผลที่เกิดขึ้นต่อไป

แนวความคิดในการก่อตั้งสถานีตำรวจชุมชนของกรมตำรวจ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับการจัดตั้งหน่วยการปกครองท้องถิ่นที่รัฐเป็นผู้เสนอและก่อตั้งขึ้นก่อนที่จะเกิดการเรียกร้อง หรือความต้องการของชุมชนหรือประชาชน ดังนั้นด้วยวิธีการก่อตั้งดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า เป็นวิธีการหนึ่งภายใต้แนวความคิดของการถ่ายโอนนวัตกรรมทางการเมือง ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชน และต่อตัวสถาบันที่ได้รับการถ่ายโอนนี้แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวแบบของนวัตกรรมและโครงสร้างพื้นฐานบริบท สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือของระบบที่ได้รับการถ่ายทอด หรือการนำมาใช้ ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะกระทำภายใต้กรอบเชิงทฤษฎีที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด

⁵²Hamilton, The Transfer of Institutions, p. 86.